

Kultura putovanja u Međimurju od 1950-tih do 1970-tih

Ladašić, Mirna

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:266256>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-29**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

MIRNA LADAŠIĆ

**KULTURA PUTOVANJA U MEĐIMURJU
OD 1950-IH DO 1970-IH**

Diplomski rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

MIRNA LADAŠIĆ

KULTURA PUTOVANJA U MEĐIMURJU

OD 1950-IH DO 1970-IH

Diplomski rad

JMBAG: 0231028254, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Predmet: Hrvatska svakodnevnica u socijalizmu

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Igor Duda

Pula, rujan 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Mirna Ladašić, kandidatkinja za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 26. rujna 2016.

Student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Mirna Ladašić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom Kultura putovanja u Međimurju od 1950-ih do 1970-ih koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 26. rujna 2016.

Potpis

SADRŽAJ

Uvod.....	5
1. Međimurje i međimurska poduzeća.....	7
2. Kako na put.....	11
3. Radnici.....	16
3.1. Pravo na odmor.....	16
3.2. Odmarališta.....	20
3.3. Odmaralište u Premanturi.....	24
3.4. Radni kolektivi.....	26
3.4.1. Čateks.....	26
3.4.2. Međimurska trikotaža Čakovec.....	31
3.4.3. Vajda.....	37
3.4.4. Čakovečki mlinovi.....	37
3.4.5. Trgocentar.....	38
4. Izleti.....	40
5. Zvuk kupališta.....	47
6. More.....	50
6.1. Djeca.....	50
6.2. Srednjoškolci i studenti.....	53
7. Savjeti.....	54
8. Preko granice.....	59
Zaključak.....	63
Izvori i literatura.....	66
Sažetak.....	68
Abstract.....	69

Uvod

Tema ovog rada je razvoj kulture putovanja u Međimurju u razdoblju od pedesetih do sedamdesetih godina 20. stoljeća. Sama povijest moderne i suvremene kulture putovanja i njezine demokratizacije seže u 19. stoljeće kada se pokreće borba radnika za kraće radno vrijeme, što sa sobom donosi i više slobodnog vremena, koje se može iskoristiti za izlete, kupanja ili neke druge aktivnosti. Pred Drugi svjetski rat dolaze u plan plaćeni godišnji odmori, a s time i ljetovanja na moru. Kroz rad će se vidjeti da u Međimurju ta kultura dolazi do izražaja upravo u promatranom razdoblju, koje je obilježeno jugoslavenskim socijalizmom.

Kao ključni izvor poslužio je tjednik *Međimurje* koji u razdoblju od 1953. do 1979. donosi brojne vijesti vezane uz sve aspekte kulture putovanja, od godišnjih odmora, izleta raznih društvenih skupina, preko odlazaka na more i putovanja u inozemstvo, pa sve do savjeta koji su davani novopečenim izletnicima i kupačima. Promotrit ću koliko su na sve navedene promjene utjecale i okolnosti u čitavoj zemlji. Riječ je prije svega o temi koja ulazi u jedan aspekt svakodnevice i koja uz brojne informacije o samoj kulturi putovanja donosi i zanimljivosti, pa i nedaće koje se nisu mogle izbjeći.

Nakon što čitatelj bude upoznat s osnovnim činjenicama o Međimurju i Čakovcu samom, povijesnim razvojem tog područja, industrijskim i kulturnim napretkom, gdje ću posebnu pozornost pridati poduzećima kojima ću se i u nastavku baviti, pozabavit ću se samim preduvjetom putovanja – prometnicama i prijevoznim sredstvima, odnosno njihovim razvojem kroz desetljeća socijalizma u Međimurju. Analizom željezničkog, cestovnog i zračnog prometa doći ću do odgovora na pitanje koliko su bili ispunjeni osnovni uvjeti međimurskih potencijalnih putnika. Osim samih činjenica, promatrana građa donosi i brojne dogodovštine i osobne poglede koje je itekako zanimljivo promatrati s vremenskim odmakom.

Sljedeće poglavlje je o stupu socijalizma, radnicima, i tu ću se baviti njihovim aktivnostima u slobodno vrijeme. Prvo ću se naravno pozabaviti radničkim pravima jer je upravo socijalizam razdoblje kada se na ovim prostorima javljaju pitanja vezana uz radno vrijeme i pravo na odmor. Promotrit ću na koji su način ta pitanja uređivanja zakonima, koje su se metode koristile kod propagiranja odmora i turizma, na koji su se način ponašala poduzeća i kako je to sve skupa izgledalo iz perspektive radnika.

Za analizu će mi poslužiti Čateks, Međimurska trikotaža Čakovec, Vajda, Čakovečki mlinovi i Trgočentar. Nije za svako poduzeće dostupna jednaka količina podataka niti su novine posvetile jednako prostora, ali na temelju dostupne građe pokušat ću donijeti zaključak o svakom kolektivu, što će na kraju rezultirati i jasnijom slikom glede ljetovanja međimurskih radnika.

Sljedeće poglavlje bavit će se sa izletima i tu ću obratiti pozornost na različite starosne i društvene skupine, izlete radničkih kolektiva i školske izlete. Osim izletnika, bavit ću se i samim lokacijama, postupnom popularizacijom i motivima, kakvi god oni bili. Ne mogu se izostaviti ni međimurska kupališta. Iako je kultura kupanja u tom razdoblju uvelike prisutna i na rijekama, o tome u novinama zapisa nema, međutim, postoje brojne rubrike koje pozivaju kupače ili pišu o kupanju u Vučkovcu i Gradskim bazenima Čakovec. Ta kupališta naravno nisu mogla zamijeniti odlazak na more, pa će tako biti obrađen i odlazak na more osnovnoškolaca, srednjoškolaca i studenata. Saznat će se točna odredišta, olakšice koje su roditelji dobivali, kao i dojmovi koji su vraćeni u Međimurje. Možda i najzanimljivije poglavlje je ono vezano uz savjete za put koji su davani u novinama. Iako danas banalni, u ono su vrijeme neupućenim turistima svakako predstavljali zanimljivost, koje su se, nimalo ne sumnjam, striktno i pridržavali. Rad ću završiti poglavljem o odlasku preko granice. Za taj odlazak motivi su različiti, od šopinga, preko zabave, pa do edukacije, a vidjet će se da su nerijetko pretvoreni u pravu avanturu.

Nadam se da ću kroz ovaj rad dati uvid u razvoj kulture putovanja u Međimurju, kao i provođenje slobodnog vremena i godišnjeg odmora kod Međimuraca. Neke će stvari ostati nerazjašnjene iz jednostavnog razloga što analizirana građa ne daje uvid u njih, pa se lako može zaključiti da ova tema ima potencijala i za daljnja istraživanja.

1. Međimurje i međimursko gospodarstvo

Najvećim dijelom svoje povijesti, Međimurje je bilo dio Mađarske, a kroz 19. stoljeće nekoliko je puta izmjenjivalo državnu pripadnost. U razdoblju prije i tijekom Prvog svjetskog rata nalazilo se u sastavu Ugarskog Kraljevstva, nakon rata postalo je dio Države Slovenaca, Hrvata i Srba, te krajem 1918. godine ulazi u tada formirano Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Početkom Drugog svjetskog rata, na teritoriju Hrvatske je nastala Nezavisna Država Hrvatska, međutim, Međimurje nije bilo u njenom sastavu, već se našlo pod mađarskog okupacijom.¹

Završetkom rata ulazi u zajedničku Jugoslavensku državu. Do 1945. godine ona je nosila naziv Demokratska Federativna Jugoslavija. Nakon prvih poslijeratnih izbora formirana je komunistička vlast te je Ustavotvorna skupština 29. studenog proglasila Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju (FNRJ) i donijela Ustav. Novoproglašena se država sastojala od šest saveznih republika i dvije pokrajine, a svaka od republika dobila je svoj Ustav, Vladu i Sabor. Međimurje je bilo sastavni dio Narodne Republike Hrvatske. Nakon završetka ratnih operacija počelo se s organizacijom gospodarstva, prosvjete, sporta. Provedena je agrarna reforma i kolonizacija stanovništva u plodnije krajeve, izvršena nacionalizacija privatne imovine te ukinuto tržišno i uvedeno plansko gospodarstvo.² Godine 1963. donesen je i novi jugoslavenski Ustav koji je promijenio ime države, te je ona službeno nazvana Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ). Unatoč naglasku na socijalističku orijentaciju, u državi se počelo s gospodarskim reformama koje pokušavaju privredu preusmjeriti s planske (socijalističke) prema tržišnoj (kapitalističkoj).

Međimurje je prema podacima popisa stanovništva obavljenog 1948. godine bilo u VI., odnosno Zagrebačkoj oblasti. Imalo je dva kotara: Čakovec i Prelog. Grad Čakovec bio je svrstan u gradove izvan sastava kotara. Od godine 1955. Međimurje je upravno organizirano u jedan kotar – Kotar Čakovec, sa sedam pripadajućih općina: Čakovec, Dekanovec, Donji Kraljevec, Kotoriba, Mursko Središće, Prelog i Štrigova. Godine 1962. godine u NR Hrvatskoj započela je reorganizacija

¹ Jahn, Julijana, „Međimurje u suvremenom dobu“, *Pregled povijesti Međimurja*, Borka Bunjac, Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2003., 123.

² Isto, 147-148.

teritorijalno-administrativne podjele njezinog teritorija te reorganizacija vlasti. Na teritoriju sjeverozapadne Hrvatske ustrojen je samo jedan kotar – kotar Varaždin. Međimurje je postalo jedna općina sa središtem u Čakovcu.³ Prvi poratni popisi stanovništva u Jugoslaviji pokazuju brz porast koji je posljedica visokog nataliteta, kojim se nadoknađivao veliki gubitak stanovništva u ratnim zbivanjima, međutim, Međimurje baš i nije pratilo te trendove, možda i iz razloga što nije bilo previše pogođeno ratom. Što se demografije tiče, Međimurje kroz čitavo razdoblje socijalizma bilježi tek minimalni rast. Razloge za to treba potražiti u činjenici što je najveći dio tog područja ruralan, a selo i zemljoradnja sigurno nisu bili temelj razvoja društva. One sredine koje su imale dobra poduzeća, bilježila su i veliki demografski rast, međutim, u Međimurju su takva bila u manjini.⁴

Posebnu je pozornost u ovom radu, kao što sam i najavila, posvetit ću radnicima i poduzećima. Poduzetnički duh ljudi pridošlih iz Njemačke i Mađarske omogućio je rani industrijski razvoj, koji počinje u 19. stoljeću. Začetnik moderne tekstilne industrije u Međimurju bio je Samuel Neumann koji je 1874. otvorio radionicu za ručno bojanje domaćeg platna. Prve strojeve nabavio je 1894. godine i znatno proširio proizvodnju. Neposredno rukovođenje tvrtkom Samuel Neumann 1908. godine prepušta sinu Vilimu i zetu Dionisu Zooru. Tada tvornica dobiva svoje poznato ime „Samuel Neumann i nasljednici“. Kasnije je spojena s Međimurskom tkaonicom u jednu tvrtku – Čakovečku tekstilnu industriju – Čateks.⁵ Obitelj Graner je 1880. godine osnovala tvrtku pod imenom „Braća Graner“. Tvrtka se bavila proizvodnjom vrpce i vezica, a nakon nabavke modernih strojeva 1929. godine počelo se s proizvodnjom svilenih čarapa. Pridruživanjem braće Tessler 1933. godine započelo se s proizvodnjom trikotaže. Tvrtka je kasnije preimenovana u Međimursku trikotažu Čakovec – MTČ.⁶ Od međimurskih tvornica najpoznatija je bila Vajda. Osnivač Elemer Vajda bavio se organiziranim otkupom i prodajom jaja, peradi, divljači, konja i ovaca. Osnovu poduzeća je činila hladnjača kapaciteta 22 vagona, sagrađena 1922. godine. Iz hladnjače su svake godine deseci tisuća purana pod Vajdinim zaštitim znakom „Šljuka“ plasirano na tržišta Velike Britanije, Švicarske,

³ Kalšan, Vladimir, *Međimurska povijest*, Čakovec, 2006., 382-401.

⁴ Za demografiju u Međimurju vidi: Vuk, Marija, Slunjski, Robert. *Demografske promjene u Međimurju 1857.-2001.*, Insula, Čakovec, 2004.

⁵ Kalšan, Vladimir, „O gospodarskoj povijesti Čakovca“, *Muzejski vjesnik: glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske*, br. 18/19., 1996., 61.

⁶ Isto.

Njemačke, Italije i Egipta. Bavio se i oplemenjivanjem međimurskih konja.⁷ Tvornica kasnije mijenja ime u Hunia, pa Pobjeda, no zbog plasmana na europsko tržište 1945. mijenja ime u Vajda – Čakovec.⁸ Mlinarstvo u Međimurju datira još u razdoblje srednjeg i novog vijeka kada su se na velikim posjedima uzgajale i žitarice. Gospodarstvo Zrinski je tako već u ono doba bilo napredno. U ambarima utvrde držale su se velike zalihe žitarica, brašna i drugih prehrambenih artikla. Mljevenje se već tada vršilo u mlinovima na rijekama. I nakon Zrinskih, vlastelini koji su bili gospodari Čakovca i Međimurja obrađivali su međimurska polja, a žitarice djelomično prodavali. Zadnji vlastelini u Međimurju, grofovi Feštetići (1793.-1923.) bili su većinski posjednici poljodjelskih imanja koja se se nazivala majurima. Grofovi su unaprijedili i povećali svoje posjede na kojima su nekad postojale zgrade kmetova, ambari, žitnice i drugi gospodarski objekti. Također, sigurno su posjedovali i same mlinove. U doba treće generacije grofova Feštetića 1834. otvara se i prvi parni mlin u blizini željezničkog kolodvora.⁹ Godine 1893. paromlin je radio na parni pogon. Ljudevit Molnar bio je tada prvi vlasnik Čakovečkog paromlina i munjare. Međutim, nakon četiri godine zapao je u dugove i krizu te je Paromlin s munjarom godine 1897. prešlo u vlasništvo Čakovečke štedionice. Godine 1900. zbog velike inflacije na svjetskom tržištu žitarica i brašna paromlin zapada u velike poteškoće. Poduzeće je likvidirano i prešlo je u vlasništvo dvojice industrijalaca Grünwalda i Schwarza koji su 1903. Paromlin posve obnovili. Godine 1906. direktor postaje Jakov Patkai, Židov iz Čakovca.¹⁰ Tijekom rata služio za ratnu proizvodnju, čak je izgrađena i vojna pekara.¹¹ Godine 1946. provedena je nacionalizacija te on prelazi u društveno vlasništvo.¹² Nekoliko puta se spajao s drugim poduzećima, primjerice s Intesom Maribor.¹³ Dolaskom električne energije 1955. počinju raditi električni mlinovi, u prvom redu Čakovečki mlin.¹⁴

⁷ Kalšan, *Međimurska povijest*, 286-287.; Kalšan, „O gospodarskoj povijesti Čakovca“, 61-62.

⁸ Jahn, 151.; Feletar, Dragutin, „Iz povijesti mesne industrije u Čakovcu, s posebnim osvrtom na Vajdu (1912.-1964.)“, *Podravina Volumen 11*, broj 22, Koprivnica, 2012., 127-151.; Feletar, Dragutin, *Vajda 100 godina. 1912.-2012. Prinos povijesti prehrambene industrije u Međimurju*, Mesna industrija VAJDA d.d., Čakovec, 2012., 27.

⁹ Črep, Josip, *Čakovečki mlinovi 1893.-2008.*, Čakovečki mlinovi Zrinski d.d., Čakovec, 2008., 9.

¹⁰ Isto, 43-45.

¹¹ Isto, 80-81.

¹² Isto, 84.

¹³ Isto, 10-11.

¹⁴ Isto, 19.

Što se razdoblja Jugoslavije tiče, stanje u međimurskom gospodarstvu 1960-ih bilo je loše, plaće niske, proizvodnja nedovoljno organizirana, pogoni neprimjereni, a tehnologija proizvodnje zastarjela. Unatoč tome, Međimurje je uslijed jedinstvene politike počelo sa sanacijom tih poduzeća.¹⁵ Čakovec je bio jedino gradsko središte općine te je slobodnim radnim mjestima u industriji, trgovini, državnim i gradskim službama privlačio stanovništvo iz ruralnih prostora cijelog Međimurja. Važnu ulogu imao je i povoljan prometni položaj grada, pa se Čakovec tako razvio u važno prometno čvorište. Uz urbanizaciju Čakovca počinju se razvijati ruralna naselja, asfaltiraju se ceste, uvode nove autobusne linije, otvaraju prodavaonice, dovodi vodovod, obnavljaju elektroinstalacije. Što se tiče kulturnog života, 1954. osnovan je Gradski muzej Čakovec, 1946. Knjižnica i čitaonica Čakovec. Godine 1969. osnovana je popularno zabavna tribina Čakovca nazvana „Čakovec četvrtkom“. Na tribini su sa svojim predstavama nastupala gotovo sva hrvatska kazališta.¹⁶ A 1964. godine je osnovano Turističko društvo.¹⁷

Godina	Broj stanovnika (Međimurje)	Broj stanovnika (Čakovec)
1948.	110.686	6.947
1953.	112.551	7.684
1961.	112.073	9.643
1971.	115.660	11.773

Tablica 1. Broj stanovnika u Međimurju i Čakovcu¹⁸

¹⁵ Jahn, 154.

¹⁶ Dukić, Ljubica, *Čakovec, Čakovec*, 2005., 120.

¹⁷ Kalšan, 403.

¹⁸ *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, 1973., 244.

2. Kako na put

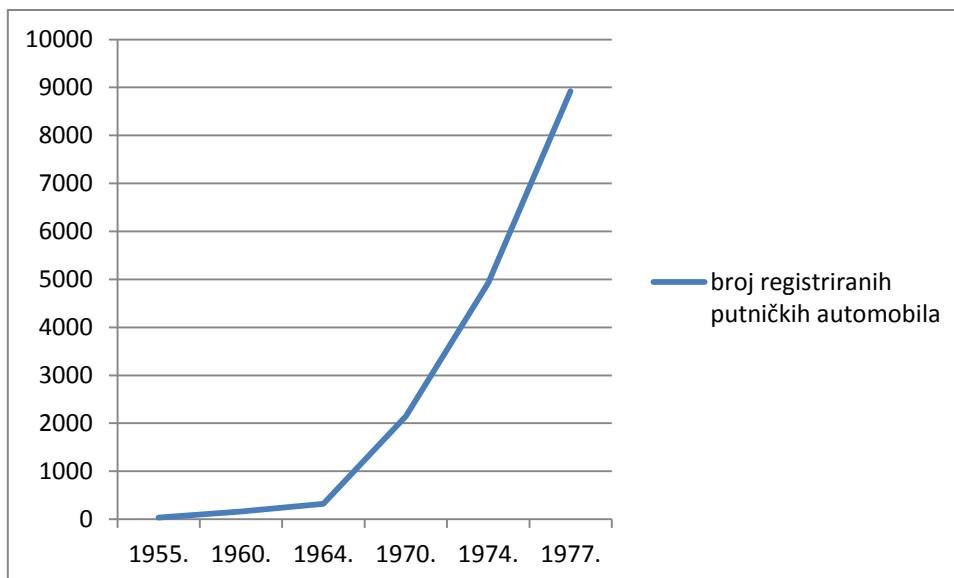
Iako povijest prve cestovne mreže u Međimurju seže još u 18. stoljeće, ozbiljnije prometnice nastajale su tek stoljeće kasnije, pa je tako prva pruga sagrađena 1860. godine i povezivala je Budimpeštu s Trstom preko Međimurja. To je ujedno i prva pruga na području današnje Hrvatske. Željeznička povezanost Čakovca se širila pa će tako Čakovec postati gospodarskim centrom Međimurja što će osim radne snage privući i mnoge poduzetnike, o čemu sam već nešto i napisala u prethodnom poglavlju.¹⁹ Što se cesta tiče, godine 1955. u Međimurju je njihova dužina bila 749 km od čega samo 2 km asfaltiranih. Što se motoriziranih vozila tiče, bilo je 122 kamiona i teretnih prikolica, 2 autobusa, 38 putničkih automobila te 31 traktor s dozvolom za prijevoz po cestama. Ove će se brojke upravo u nadolazećim desetljećima drastično povećavati, što možemo vidjeti i u priloženoj tablici. Vidi se da je do sredine šezdesetih putnički automobil predstavljao izraziti luksuz, a i početkom sljedećeg desetljeća malo je obitelji koje si ga mogu priuštiti. Tek krajem sedamdesetih dolazimo do stanja u kojem otprilike svaka druga obitelj posjeduje putnički automobil.

Godina	1955.	1960.	1964.	1970.	1974.	1978.
Automobili	38	160	324	2.149	4.925	8.920

Tablica 2. Broj registriranih putničkih automobila u Međimurju²⁰

¹⁹ Kalšan, „O gospodarskoj povijesti Čakovca“, 61-59.; Kalšan, Vladimir, *Građansko društvo u Međimurju*, Čakovec, 2000., 91.

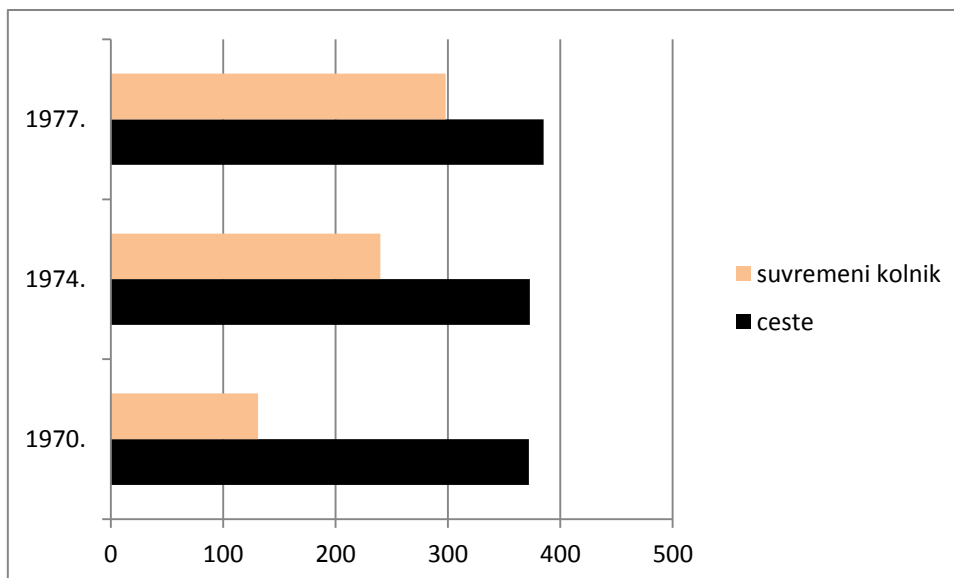
²⁰ *Statistički godišnjak FNRJ*, 1961., 528.; *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, 1971., 332.; *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, 1979., 360.; *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, 1975., 338.; *Statistički godišnjak SFRJ*, 1965., 613.

Graf 1. Broj registriranih putničkih automobila u Međimurju

U istom su razdoblju napravljeni i značajni pomaci u modernizaciji, odnosno asfaltiranju cesta. Započelo se s asfaltiranjem ceste Čakovec – Letinski most, godine 1970. pušten je u promet novi cestovni most preko Drave kod Varaždina, a godinu kasnije je izgrađena i cesta s nadvožnjakom u zapadnoj industrijskoj zoni Čakovca.²¹ Kao što i sama tablica prikazuje, kilometri asfaltirane ceste u razdoblju od godine 1970. do 1977. i više su se nego udvostručili. Tablica nam također svjedoči postojanju gotovo kompletne cestovne mreže i prije, međutim, samo stanje tih cesta je očito bilo izrazito kritično.

²¹ Kalšan, *Međimurska povijest*, 393-411.

Graf 2. Cesta u kilometrima²²

Što se tiče autobusnog prometa, prvu autobusnu liniju u Međimurju 1949. godine otvorilo je Autotransportno poduzeće Varaždin. Tada, kako se službenici prisjećaju, nije bilo nikakvog voznog reda ni autobusnih stajališta, a vozila su bila stara i nisu pružala ni najosnovniji komfor. S time očekivano ni putnici nisu bili zadovoljni, pa se tako u novinskoj rubrici „Čitaoci nam pišu“ putnici žale na nepotrebnu gužvu na autobusnom stajalištu. Predlažu da se na postojećem stajalištu označe mjesta parkiranja s pravcem kretanja te vozni redovi pojedinih autobusa. Na taj bi se način izbjegle nepotrebne gužve, a najvažnije i putnici bi bili zadovoljni jer bi vidjeli da se i o njima vodi briga.²³ Nakon uvođenja voznih redova, putnici se ne prestaju žaliti. Tako se gospodin iz Čakovca žalio da je ormarić s voznim redovima neprimjetan, zaštićen žičanom mrežom koja otežava čitanje, slova su premala te se ne vide u mraku.²⁴ Sredinom sedamdesetih dolazi do promjena i uvođenja novih linija, suvremenijih vozila te voznog reda prilagođenog putnicima. U daljnjoj modernizaciji gradi se autobusni kolodvor, autobusna stajališta te se otvara velik broj stalnih linija. Osim stalnih linija, organiziraju se putovanja, izleti i djelatnici javnog prometa ističu da im je briga za putnika na prvom mjestu.²⁵ Vidimo dakle, da su u vrijeme modernizacije kolnika stvoreni uvjeti i za modernizaciju autobusnog prijevoza.

²² *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, 1975., 338.; *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, 1979., 360.; *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, 1971., 332.

²³ „Nepotrebne gužve na autobusnom stajalištu“, *Međimurje*, 1. studenoga 1961., 2.

²⁴ „Mala korist od autobusnog voznog reda“, *Međimurje*, 15. kolovoza 1962., 2.

²⁵ „Putnik je uvijek u pravu“, *Međimurje*, 23. listopada 1974., 12.

Kako cestovni promet u Jugoslaviji, pa tako i Hrvatskoj postaje sve gušći, željeznica je time sasvim očekivano počela polako gubiti putnike i nije se mogla nositi s cestovnom konkurencijom. Primjerice, samo u razdoblju od 1965. do 1968., broj željeznicom prevezenih putnika u Hrvatskoj pao je s 71,4 na 58,7 milijuna.²⁶ Posljedice takvog trenda osjetile su se i na području Međimurja. Da bi zadržali putnike uvode sve više putničkih i brzih vlakova te šinobusa. Obnovljen je i željeznički kolodvor u Čakovcu. Također, godine 1961. započeta je rekonstrukcija pruge Varaždin – Kotoriba, govorilo se o izgradnji putničke stanice Buzovec te o uvođenju direktnih linija prema Rijeci i Splitu bez presjedanja u Zagrebu.²⁷ Modernizacija se zaista događa i to godinu dana kasnije kada se uvode direktne linije Čakovec – Varaždin – Zagreb – Rijeka – Split. Također se mogla izvršiti rezervacija u iznosu od 100 dinara, 10 dana prije polaska.²⁸ U međuvremenu se izgradila i putnička stanica Buzovec gdje su se mogle kupiti sve putne karte, što do tada nije bio slučaj.²⁹ Međutim, već 1963. ukidaju se izravni vlakovi za Rijeku i Split, kako se navodilo, zbog teškoća na kolodvoru u Zagrebu, gdje je u kratkom vremenskom intervalu trebalo s tim vagonima manevrirati. Može se tek pretpostaviti da se ključni razlog krije u slabom odazivu putnika. Linije za Mađarsku, Lendavu i Maribor ostale su i dalje redovne.³⁰ Od 1. travnja 1965. uvode se nove tarife, pa su tako cijene u prosjeku više za 30 posto u odnosu na dotadašnje te su bile zaokružene na cijelu desetice, pa možda i u tome možemo tražiti razloge opadanja popularnosti željezničkog prometa među putnicima. Nove tarife nisu obuhvaćale mjesečne radničke i đачke karte.³¹ Vidimo da se putnici žale i na željeznice. U članku „Vlak drugi dom“ govori se o osobama koje putuju svakodnevno već 10 godina vlakom na posao. Pa se tako Jelena Jančec, službenica Čateksa, požalila na vozni red i točnost kretanja vlakova. Čak i sam radnik željeznice Antun Duhović požalio se na vozni red zbog kojeg na radno mjesto dolazi sat prije početka radnog vremena.³² Sljedećih godina, što se željeznice tiče, spominju se jedino izmjene u voznom redu.

²⁶ *Statistički godišnjak SR Hrvatske*, 1971., 134.

²⁷ „Modernizira se željeznički saobraćaj u Međimurju“, *Međimurje*, 20. prosinca 1961., 3.

²⁸ „Prvi putnici u direktnim kolima za Rijeku i Split“, „U istom vagonu od Čakovca do Rijeke i Splita“, *Međimurje*, 11. srpnja 1962., 6.

²⁹ „U stajalištu Čakovec-Buzovec prodavaju se sve vrste karata“, *Međimurje*, 5. lipnja 1963., 8.

³⁰ „Mnogo izmjena u novom željezničkom redu“, *Međimurje*, 15. svibnja 1963., 5.

³¹ „Od 1. travnja nove tarife na željeznicama“, *Međimurje*, 24. ožujka 1965., 8.

³² „Vlak-drugi dom“, *Međimurje*, 26. kolovoza 1970., 4.

Što se tiče zračnog prometa u Hrvatskoj, već se pedesetih moglo zrakoplovom u Zagreb, Pulu, Rijeku, Split i Dubrovnik,³³ a u Međimurju je godine 1972. čakovečki Aero-klub započeo s prikupljanjem sredstava za poslovno turistički avion koji bi vozio na relaciji Čakovec – Split – Čakovec za 1.600 dinara kada je prosječna plaća iznosila 1.840 dinara.³⁴

U konačnici, nije teško primijetiti da su kroz šezdesete i sedamdesete godine, što se područja Međimurja tiče, polako ostvarivani svi preduvjeti koji bi putnicima mogli omogućiti odlazak na željeno odredište.

³³ Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih.*, Srednja Europa, Zagreb, 2005., 53.

³⁴ Godine 1966. dogodila se inflacija, pa je provedena denominacija dinara. Zamjenom novčanica na umjetan je način privremeno učvršćena stabilnost novca kojem su izbrisane dvije nule te je novčanica od 100 dinara zamijenjena 1 dinarom. Utvrđen je i tečaj kojim je vrijednom 1 USD iznosila 12,50 dinara.; „Avion Čakovec - Split?“, *Međimurje*, 1. ožujka 1972., 13.; Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 33.

3. Radnici

3.1. Pravo na odmor

Za bijeg od svakodnevne rutine i masovnog sudjelovanja u industriji radnicima je bilo potrebno slobodno vrijeme za koje se trebalo izboriti, a dnevni, tjedni i godišnji odmor zakonski regulirati. Sve je započelo s idejom Roberta Owena iz 1833. o osmosatnom dnevnom radnom vremenu. Devetnaesto stoljeće bilo je obilježeno iskorištavanjem radnika, niskim nadnicama i dnevnim radom od čak 18 sati, pa su ljudi, razumljivo, bivali iscrpljeni i započinjali štrajkove. Štrajkovima su zahtijevali dostojnije uvjete rada i života. Štrajkaški pokreti doživjeli su najveći zamah u SAD-u, a cijeli je pokret 1886. godine bio u znaku borbe za „tri osmice“, osam sati rada, odmora i kulturnog uzdizanja i slobodnog stvaranja.³⁵ Na ovim su prostorima te akcije, skupa s industrijom, došle sa zakašnjenjem, pa je tako tek jugoslavensko poslijeratno zakonodavstvo težilo jamčenju dnevnog, tjednog i godišnjeg odmora zaposlenih.

Dvotjedni godišnji odmor uveden je u Jugoslaviji 1946. godine. Zakon o radnim odnosima iz 1958. radnicima je jamčio od 12 do 30 dana odmora, što je ovisilo o dobi i radnom stažu. Odmor su zaposlenici mogli dobiti poslije jedanaest mjeseci neprekidnog radnog staža, i to ako su imali do pet godina staža dobili bi 12 radnih dana, do petnaest godina 18 radnih dana, do dvadeset i pet godina staža 24 radna dana, a s preko dvadeset i pet godina staža čak 30 radnih dana odmora.³⁶ Novo zakonsko rješenje 1965. produljilo je trajanje odmora na najmanje 14 dana, a trend se nastavio i 1973. kada je odmor ograničen na 18 do 30 dana.³⁷ Iste godine Jugoslavija je ratificirala Konvenciju 132 koja je preporučila plaćeni godišnji odmor u trajanju od najmanje tri tjedna. Tako se plaćeni godišnji odmor uzdigao na razinu ustavom osiguranog prava: poslodavci su ga morali davati, a posloprimci ga nisu mogli odbiti. Taj se sustav temeljio na: novčanim povlasticama poput sniženih cijena i regresa za godišnji odmor te smještajnog kapaciteta poput radničkih odmarališta ili domova odmora. U prvom razdoblju koje je potrajalo sve do 1960-ih, sindikati su bili

³⁵ Haramina Mijo, *Velike godišnjice - naši praznici*, Školska knjiga, Zagreb, 1980., 45-46.

³⁶ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 77.

³⁷ Duda, *Pronađeno blagostanje*, 294.; O trajanju radnog vremena i godišnjeg odmora piše i *Međimurje*. Vidi: „Minimalni godišnji odmor 18 dana“, *Međimurje*, 24. studenog 1971., 13.; „Naknada za neiskorišteni godišnji odmor i plaćanje doprinosa“, *Međimurje*, 25. studenog 1970., 17.; „Zakon u praksi. Godišnji odmor radnika“, *Međimurje*, 19. srpnja 1972., 13.; „Godišnji odmor i prava majki sa skraćenim radnim vremenom“, *Međimurje*, 19. lipnja 1968., 14.

odgovorni za provođene državnih odredbi o socijalnom turizmu. Gradski su sindikati bili udruženi na razini republike – u Hrvatskoj Jedinostvene sindikate Hrvatske, kasnije u Savez sindikata Hrvatske, a republičke su središnjice bile podređene Savezu sindikata Jugoslavije.³⁸

Jedanaest mjeseci nakon što je uredbom uvela plaćeni godišnji odmor, u lipnju 1947. Vlada FNRJ izdala je naredbu o pogodnostima članova Jedinostvenih sindikata Jugoslavije za vrijeme iskorištavanja godišnjih odmora. Naredba se odnosila na članove Sindikata i njihove obitelji, supružnika i maloljetnu djecu. Potvrdu koju su prije polaska na odmor dobili od svoje sindikalne podružnice omogućavala im je putovanje u pola cijene u svim državnim prometnim sredstvima, osim zrakoplova, popust od 25 posto na cijenu pansiona ako su kod istog ugostiteljskog poduzeća ostali najmanje 5 dana, oslobođanja plaćanja boravišne pristojbe u mjestu gdje su provodili odmor i upola manju pristojbu u svim drugim kupališnim mjestima.³⁹ Sljedećih su godina savezne vlasti donijele više naredaba, uredba i uputa kojim se propisivao popust u iznosu do 60 posto. Cijene smještaja i prehrane su se slobodno formirale na temelju ponude i potražnje, međutim, morale su biti unaprijed registrirane, a tijekom godine se nisu smjele mijenjati, osim najniže u izuzetnim slučajevima. Naknadu za odobreni popust ugostiteljska su poduzeća dobivala od Narodne banke FNRJ. Radnici se nisu mogli sa sindikalnom potvrdom pojaviti u bilo kojem hotelu i zatražiti smještaj već su ga mogli dobiti u određenim ugostiteljskim radnjama državnih ugostiteljskih poduzeća, odmaralištima sindikalnih organa, državnih privrednih poduzeća, Jugoslavenske narodne armije, Uprave državne sigurnosti i narodne milicije.⁴⁰

Ipak, situacija se nije uvijek razvijala prema očekivanjima. Slab porast zanimanja radnika za odlazak na more dovodi do ukidanja povlastica početkom sezone 1954. godine, budući da su ih najmanje koristili oni kojima je odmor bio najpotrebniji. Zakoni sami po sebi nisu bili dovoljni. Godine 1955. tako počinje jača sindikalna promidžba, turistička su društva promicala manja mjesta, veći je naglasak stavljen na kućnu radinost i kampiranje te na izletnički turizam s pristupačnijim kraćim

³⁸ Duda, Igor, „Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socijalnog turizma u jugoslavenskom socijalizmu“, *Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu*, Hannes Grandits, Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 57-58.

³⁹ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 109.

⁴⁰ Isto, 112.

putovanjima. Također, uvedeni su potrošački krediti za godišnji odmor.⁴¹ Na osnovi Uredbe o davanju potrošačkih kredita radnicima, službenicima i drugim određenim kategorijama Narodna banka FNRJ donijela je Uredbe prema kojima banke i štedionice mogu od 15. rujna 1956. do 31. ožujka 1957. godine odobravati potrošačke kredite za podmirenje troškova godišnjeg odmora. Rok vraćanja ne može biti duži od 10 mjeseci. Banke su izdavale korisnicima putničke čekove na kojima se obavezno ispisuje da isključivo važe za plaćanje troškova tijekom godišnjeg odmora. Time se, kako novine navode, svakome omogućuje da godišnji odmor koristi izvan svog mjesta stanovanja.⁴²

Godine 1961. pojavila se iskaznica K-15 koja je za trajanje godišnjeg odmora nositelju omogućavala 50 posto popusta na povratnu zrakoplovnu kartu i 75 posto popusta pri prijevozu svim drugim sredstvima. Razliku u cijeni prijevozniku je nadoknađivala država, točnije savezni fond za koji su radnici izdvajali 1,5 posto svojih bruto primanja. Knjižicu je tiskala zajednica Jugoslavenskih željeznica. Na željezničkim i autobusnim kolodvorima, brodskim agencijama i agencijama JAT-a u ispravu upisivano mjesto i vrijeme polaska i povratka kako popust od 50 posto na zrakoplov i 75 posto na druga prijevozna sredstva ne bi koristili više od jedanput i kako se na putu ne bi zadržali dulje od mjesec dana. Krizne dvije godine kasnije iznova se raspravljalo o promjenama u sustavu povlastica te je 1963. uveden gotovinski regres za godišnji odmor. Kapaciteti odmarališta više nisu bili dovoljni, u poduzećima su postojali propisi i plan korištenja godišnjih odmora i mjesta u odmaralištu do kojeg je bilo najteže doći u kolovozu. Poslije trogodišnjeg rasta, 1966. i 1967. turizam je ponovno slabio. Ukinuti su popusti na troškove putovanje, a zadržana su radnička odmarališta i regres. Radnička odmarališta tijekom većeg dijela godine su ostala nepopunjena, dok je komercijalni turizam velikom broju ljudi ostao nedostupan.⁴³

Sredinom 1950-ih samo 20 posto domaćih noćenja u Hrvatskoj je ostvareno u odmaralištima, dok se 1960-ih udio radničkih, te omladinskih i dječjih odmarališta zbog promjene u turističkom sustavu kretao oko polovice. Godine 1958. Zakonom o osnivanju i poslovanju odmarališta poslovanje odmarališta se više nije smatralo

⁴¹ Isto, 113-114.

⁴² „Potrošački kredit za godišnji odmor“, *Međimurje*, 14. studenog 1956., 4.

⁴³ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 116-119.

ugostiteljskom djelatnošću, pa su ona bila oslobođena niza davanja, a poduzeća osnivači mogla su ih iz svojih sredstva donirati i tako im pomagati u poslovanju. Morala su zadovoljiti sve tehničke i higijenske uvjete, bila su podložna nadzoru općinskog sanitarnog inspektora i općinskog tijela nadležnog za ugostiteljstvo i turizam. U poduzeću je o ulaganju u poboljšanje uvjeta odmaranja odlučivao Radnički savjet koji je raspolagao sredstvima zajedničke potrošnje i koji se mogao složiti o gradnji ili zakupu vlastitog odmarališta, udruživanju s nekim drugim poduzećem ili drugačijom novčanom podupiranju odmora zaposlenih i njihovih obitelji.⁴⁴ Problemi na koje se nailazilo bili su mala, nerentabilna i neredovita popunjenost odmarališta, nedovoljna kvaliteta usluga i smještaja, radnici koji su često prisiljeni na odmor odlaziti uvijek u isto mjesto i tamo provoditi vrijeme s ljudima koji su ih svakodnevno okruživali i na radnom mjestu.⁴⁵

U Međimurju se pojavio problem vezan i uz sam preduvjet odlaska na putovanje – financijska sredstva. Zbog različitih materijalnih mogućnosti radnih organizacija u isplaćenim regresima bilo je ogromnih razlika. U pojedinim vanjsko trgovinskim poduzećima ova pomoć za godišnji odmor je dostizala i do tri tisuće novih dinara. Istovremeno, mnoga proizvodna poduzeća mogla su odvojiti od 150 do 500 novih dinara, a neka regres nisu ni davala. Vidimo da se tako u radnim kolektivima, gdje su fondovi siromašni, a osobni dohoci niski, zahtijeva regulacija regresa za godišnji odmor radnika saveznim propisima, utvrđivanjem minimuma tih sredstva ili obaveznim izdvajanjem 1,5 posto bruto osobnog dohotka u tu svrhu.⁴⁶

Nakon godine 1965. svaka je organizacija udruženog rada (OUR) samostalno odlučivala kako će iskoristiti 1,5 posto bruto dohotka koji od 1965. nije uplaćivan u savezni fond, te hoće li ga usmjeriti prema regresu ili drugim stavkama. Godine 1974. je odlučeno da u Hrvatskoj regres iznosi 30-60 posto prosječne plaće. Oko 20 posto radnih organizacija financijski nije moglo podnijeti isplatu tolikog iznosa, a tamo gdje su radnici i dobivali preporučeni iznos, on nije bio dovoljan za pokrivanje troškova godišnjeg odmora. Tijekom druge polovice sedamdesetih regres je u Hrvatskoj primao oko 80 posto zaposlenih. Regres se nije uvijek koristio prilikom odmora, u

⁴⁴ Isto, 124.

⁴⁵ Isto, 128.

⁴⁶ „Kako radnika približiti moru“, *Međimurje*, 22. travnja 1970., 3.

turizmu. Poslužio je za tekuće troškove između dviju plaća, kao pomoć u otplati kredita, za trajna potrošna dobra i dr.⁴⁷

3.2. Odmarališta

Popularizacijom turizma, sasvim očekivano, bilježen je i rast broja ležaja u odmaralištima, što se i lako zapaža u priloženoj tablici. Najpopularnije općine za odmarališta na Jadranu bile su Makarska, Biograd na Moru, Crikvenica, Poreč i Buje. Nije međutim samo zbog radnika razvijan turizam tih godina. Jadransko more bilo je sve zanimljivije i ostalim domaćim i stranim turistima, a dva su osnovna razloga za to. Prvo, Sredozemlje je postalo odredište privlačno Europljanima, a plaža mjesto bez kojeg je ljetni odmor nezamisliv. Drugo, jeftinije je bilo graditi ljetna odmarališta na obali nego zimska u kontinentalno dijelu zemlje koja bi zahtijevala izolaciju i grijanje. Troškovi su na moru bili još i manji jer su korištene i druge mogućnosti smještaja kao unajmljivanje soba u kućnoj radinosti i kampovi.⁴⁸

Godina	Broj ležajeva u odmaralištima u Hrvatskoj
1958.	14.554
1965.	52.268
1970.	51.817
1975.	65.982

Tablica 4. Broj ležajeva u odmaralištima u Hrvatskoj⁴⁹

Na obiteljska su kampiranja odlazili i Međimurci, koje se u tu svrhu savjetuje u njihovu listu. Iako je, prema novinama, kampiranje s djecom veoma popularno, ne preporučuje se vođenje djece ispod dvije godine. Savjeti su govorili da za postavljanje šatora treba izabrati mjesto u mirisnim, suhim i smolastim šumama sa

⁴⁷ Duda, *Pronađeno blagostanje*, 363.

⁴⁸ Duda, „Od radnika do turista“, 63-64.

⁴⁹ Isto, 63.

suncem, ali i djelomičnim hladom. Prilikom izbora mjesta za duže kampiranje važno je bilo ostati u blizini naselja zbog opskrbe svježim namirnicama. Ako se radi o kampiranju za vrijeme godišnjih odmora preporučuje se da dvije obitelji idu zajedno s dva šatora, zbog društva, ali i nekih poslova koji bi se mogli obavljati izmjenično.⁵⁰ Možda se sada takvi savjeti čine banalnim, međutim, svi međimurski putnici su ih godine 1964. zasigurno čitali s velikim zanimanjem. Članci vezani uz kampiranje objavljuju se i godine 1975., kada se piše o prednostima ljetovanja u kampu: jeftina cijena, prehrana u vlastitoj režiji, slobodno aranžiranje dnevnog boravka, mogućnost relaksacije i vraćanje u prirodu. Preporučuje se da se prije odlaska putnik dobro raspita oko uvjeta u kampu, bio on na moru, u šumi ili na jezeru. Uz šator bio je neophodan i ležaj, stol, stolice, pribor za pripremanje jela, svjetiljka, vreća za vodu i osnovni alat. Na sve se te detalje podsjeća. Upozorava se, da zbog čestih požara treba vrlo oprezno rukovati s vatrom te nikako upotrebljavati svijeću i petrolej pod šatorom. Kampiranje je dopušteno samo u organiziranim kamp-naseljima.⁵¹ Vidljivo je da su ti i savjetnici već skupili određeno iskustvo. A u takve su kampove, između ostalih radnika, domaćih i stranih turista, već pri kraju promatranog razdoblja, godine 1979., odlazili i radnici čakovečke Vajde koji su ljetovali u jednom od auto-kampova na srednjem Jadranu i u tu svrhu odlučili kupiti pet auto prikolica. Izračunalo se da za četveročlanu obitelj desetodnevni odmor u kamp prikolici stoji 1.300 dinara, ne računajući troškove prehrane, što je u usporedbi s prosječnom hrvatskom plaćom bilo pet puta manje. Također, navodila se mogućnost da se svake godine ljetuje u drugom kampu na Jadranu, što je po meni bilo izrazito privlačno radnicima.⁵²

A što je bilo s odmaralištima? Za početak je bila bitna lokacija same gradnje. Službenici bi primili uži izbor te popis s mogućim rješenjima poslali nadređenima na republičkoj razini, Slijedio je krug selekcije. Tako je 1947. Centralni odbor jedinstvenih sindikata Jugoslavije bio zadužen za gradnju odmarališta diljem federacije pri čemu mu je na području svoje nadležnosti pomogao Glavni odbor Jedinstvenih sindikata Hrvatske.⁵³ Nakon što je lokacija bila uspješno odabrana, riješeno pitanje vlasništva i potpisan ugovor, mogli su započeti građevinski radovi. Nevolje su započele u kasnijim desetljećima kada su pregovori o otvaranju

⁵⁰ „Porodični izleti“, *Međimurje* 1. srpnja 1964., 7.

⁵¹ „Ljetovanje u kampu“, *Međimurje*, 2. srpnja 1975., 7.

⁵² „Ljetovanje u auto-kampu“, *Međimurje*, 21. ožujka 1979., 18.

⁵³ Duda, „Od radnika do turista“, 65.

odmarališta bili složeniji te su uglavnom lomili na pitanju kupnje zemljišta ili zgrade nasuprot ranijem dopuštanju korištenja ili najma. Na strani ponude lokalne su zajednice štitile svoje interese.⁵⁴

Odmarališta su bila u planu i kod međimurskih poduzeća. Zbog sve težeg pronalaska smještajnog kapaciteta pod povoljnim uvjetima za ljetovanje radnika MTČ-a planirala se i sama gradnja. Izvršnom oboru sindikalne organizacije podnijet je tako izvještaj o obilasku zemljišta u Rovinju, koje je vlasništvo tvrtke iz Zagreba. Zemljište je bilo ponuđeno za gradnju odmarališta za radnike MTČ-a, ali i zagrebačkog kolektiva ME-GE. Govorilo se o 12.000 četvornih metara tla, udaljenosti 2 km od središta Rovinja. Posebno se napominje da se nedaleko nalaze i smještajni kapaciteti s oko 1.000 ležajeva i restoran za oko 1.500 osoba te dvije dvorane za kulturno-zabavni život.⁵⁵ U tu je svrhu godine 1976. rukovodstvo sindikata radne organizacije predlagalo sindikalnim organizacijama i zborovima radnika u osnovnim organizacijama udruženog rada da se izdvaja određena svota po danu godišnjeg odmora za svakog radnika. Odnosno, radnik ne bi dobivao iznos od 70 dinara po danu godišnjeg odmora, već bi dobivao 50, a razlika bi išla u fond za kupnju odmarališta. Ipak, ideja je otpala 1976. zbog nedovoljnih sredstva za ovakav opsežan investicijski zahvat.⁵⁶

Uvjeti u različitim odmaralištima nisu bili jednaki, što je vidljivo na primjeru odmarališta u Premanturi 1961. kada je problem stvarala tekuća pitka voda, koja bi ujedno bila potrebna i za tuširanje, te loša vanjska fasada.⁵⁷ Radnici su na odmoru takve propuste bili spremni tolerirati, a ovo je odmaralište tema posebnog poglavlja.

Međutim, raspravljalo se i kako si prosječni radnik može priuštiti godišnji odmor na moru. U novinama je objavljena informacija da je u Jugoslaviji 1973. godine prosječna radnička četveročlana obitelj imala prosječni osobni dohodak od 4.000 dinara. Postavlja se pitanje može li, gdje i kako takva obitelj ljetovati. Odgovor je pokušala ponuditi agencija Generalturist, čiji djelatnici iz poslovnice Čakovec govore da čak 75 posto onih koji odlučuju napustiti mjesto boravka odlaze na more, a ostali idu na kraće izlete. Što se cijene tiče, 4.000 dinara dovoljno je za 10 dana

⁵⁴ Isto, 68.

⁵⁵ „Za gradnju odmarališta u Rovinju“, *Međimurje*, 10. rujna 1975., 10.

⁵⁶ „20 dinara po danu godišnjeg odmora“, *Međimurje*, 28. siječnja 1976., 9.

⁵⁷ „Opustjelo odmaralište u Premanturi“, *Međimurje*, 27. rujna 1961., 3.

boravka (za četveročlanu obitelj) bez troškova puta. Novine zaključuju da to nije dovoljno za putovanje ako nema prethodne uštede jer ipak do kraja mjeseca ostaje još 20 dana.⁵⁸ Sljedeće godine se opet javlja problem financijske prirode, govori se o poskupljenjima odmora i činjenici da si domaći turisti teško mogu priuštiti more. Usluge su poskupile za oko 20 posto, točno koliko su porasli troškovi života u 1973. godini. Ljetovanje na moru u punoj sezoni ne može proći bez 100 dinara po osobi dnevno, što za tročlanu obitelj samo za pansion iznosi 300 dinara, tj, za 14 dana 4.200 dinara. Tu treba uračunati i troškove puta, gdje samo za benzin treba izdvojiti 500 dinara. Što se tiče hotelskog smještaja, za tročlanu obitelj za 15 dana treba izdvojiti 7.000 dinara bez troškova putovanja. Tradicija ljetovanja u kampovima još je uvijek nedovoljno razvijena, a radnička odmarališta puna te većina ne prima goste van svojih kolektiva.⁵⁹ Kako je članak prije obrađen dao prosječne dohotke po glavi kućanstva, jasno je da su s ovakvim cijenama potencijalni turisti još teže izlazili na kraj.

Novine su čak našle način da sa našale sa skupocjenim ljetovanjem. U rubrici „Humorska“ lik Boško svojim kolegama na poslu priča kako ide preko agencije, takozvanim zračnim mostom, u Italiju. Kada se vratio na posao kolege su ga pitale kako je bilo pa Boško kaže: „S obzirom na cijenu ljetovanja, najčešće sam odlazio u Veneciju, na čuveni 'Most uzdisaja'“. ⁶⁰

U rubrici „Kuda na ljetovanje“ navode se i opisuju mjesta na moru. Čitatelj je tako detaljno upoznat s cijenama i ponudom Novigrada, ribarskog gradića zapadne Istre, Medulina, malog mjesta u blizini Pule, otokom Velim Lošinjom, Barbatom na otoku Rabu, otokom Pagom, Vinjercom u blizini Zadra i Pakoštanima. Također, kritizira se potreba za ljetovanjem u srpnju i kolovozu. Novine primjećuju da školski praznici roditeljima i djeci ostavljaju samo ovu mogućnost, ali da se ipak više radi o robovanju navikama. Zaboravlja se, vele novine, da se u svibnju, lipnju i rujnu može ugodno ljetovati i to mnogo jeftinije nego u punoj sezoni. Hoteli na Jadranu su za domaće goste pristupačni samo u izvansezonskim mjesecima kada daju prilično velike popuste domaćim državljanima. Pansion je za 20 do 30 posto jeftiniji nego u punoj sezoni. Za one turiste koji ipak moraju ljetovati u srpnju i kolovozu turističke

⁵⁸ „Gdje koriste godišnji odmor Čakovčani“, *Međimurje*, 15. kolovoza 1973., 2.

⁵⁹ „Za domaće turiste more preskupo“, *Međimurje*, 19. lipnja 1974., 5.

⁶⁰ „Odmor“, *Međimurje*, 21. srpnja 1976., 16.

agencije preporučuju kombinaciju privatnog smještaja s ishranom u hotelskom restoranu.⁶¹ Čini se da su turističke agencije imale ispražnjena mjesta van udarnih ljetnih mjeseci.

Zanimljiv nam je i slučaj Feliksa, kvalificiranog zidara koji je zaposlen na održavanju objekta na pogonu Poljoprivrednog poduzeća u Kotoribi. On koristi godišnji odmor, ali u zimskim mjesecima. Budući da je održavanje objekta posao koji se može raditi samo za vrijeme toplih dana, kako ističe Feliks, u zimi radi sve što mu je potrebno, pa tako koristi i godišnji odmor. U Poljoprivrednom dobru radi nešto više od šest godina i do sada je godišnji odmor uvijek koristio zimi.⁶²

3.3. Odmaralište u Premanturi

Za međimurske je turiste posebno značenje imalo odmaralište Zavoda za socijalno osiguranje Čakovec u Premanturi. Tamo su upućivani radnici na prijedlog Sindikalne podružnice i Kadrovske službe. Besplatan godišnji odmor dobili su tako stariji i iscrpljeni radnici koji nemaju mogućnosti da provedu svoj godišnji odmor u prirodnim lječilištima.⁶³ Tamo osim radnika kojima je potreban odmor borave i djeca, također prvenstveno iz zdravstvenih razloga. Izbor djece vršile su školske poliklinike koje su davale prvenstvo slučajevima kao što su smetnje dišnih organa, sinusi i bolesti kože. Odmaralištu u Premanturi 1961. godine dosta toga je nedostajalo. Na sam smještaj i hranu nije bilo prigovora, međutim, problem je stvarala tekuća pitka voda, koja bi ujedno bila potrebna i za tuširanje. Zapažene su i neke druge potrebe kao uređenje pročelja odmarališta, izgradnja sportskih terena i nabava rekvizita, ako ništa drugo, lopti za igranje.⁶⁴ Ti su nedostaci polako ispravljani, pa se tako tri godine kasnije u rubrici „Čitaoci nam pišu“ javlja grupa sindikalista i oni su veoma zadovoljni sindikalnim odmaralištem. Ističu da će im boravak ostati u ugodnom sjećanju te su zadovoljni što im je takav odmor bio omogućen.⁶⁵

Godine 1964. bila su popunjena sva mjesta do kraja glavne sezone, a odmaralište je posjetio i predsjednik Općinskog sindikalnog vijeća te se tamo zadržao

⁶¹ „Kuda na ljetovanje“, *Međimurje*, 9. lipnja 1971., 13.

⁶² „Želja-jednom i ljuti na godišnji odmor“, *Međimurje*, 20. rujna 1972., 10.

⁶³ „Iskrpljeni radnici na besplatnom oporavku“, *Međimurje*, 13. rujna 1961., 6.

⁶⁴ „Opustjelo odmaralište u Premanturi“, *Međimurje*, 27. rujna 1961., 3.

⁶⁵ „Zadovoljni smo s ljetovalištem“, *Međimurje*, 24. srpnja 1963., 4.

nekoliko dana.⁶⁶ Uvedene su i neke novosti kao mali bife, rekviziti za aktivan odmor, zabavni program te izleti u bližu okolicu.⁶⁷ Sljedeće godine sindikalno odmaralište u Premanturi raspolagalo je s 12 soba, u kojima je bilo ukupno 54 ležaja. Kako je prošlih godine bilo nekoliko primjedbi od strane radnika, odmaralište je preuzela nova stručna uprava. Služe se četiri obroka, prostorije su preuređene, vrt je uređen, postavljen je stol za stolni tenis te se organiziraju izleti brodicom. Također djeca koja ne koriste poseban ležaj plaćaju samo 50 posto pansiona koji iznosi 1.200 dinara dnevno što je bio prihvatljiv iznos, ako usporedimo da je mjesečna plaća radnice Čateksa iznosila 42.800 starih dinara.⁶⁸

Veliki interes za ljetovanje u Premanturi nastavio se i sljedeće godine. Mali problem je nastao zbog ukidanja povlastice K-15, ali i to se riješilo organiziranjem autobusnog poduzeća „Lokalni saobraćaj“ u Puli, koje je putnicima nudilo direktan prijevoz od Čakovca do Premanture i natrag. Cijena povratne karte po osobi je 1966. iznosila 5.400 starih dinara, odnosno 60 posto od redovne cijene vlaka, dok je cijena dnevnog pansiona u odmaralištu poskupila za 500 dinara te je iznosila 1.700 starih dinara. Međutim, radni kolektivi koji su otkupili do sedam kreveta kroz čitavu sezonu dobili su popust od 350 dinara dnevno, tako da ih je dnevni pansion stajao 1.350 starih dinara. Kolektivi koji su otkupili preko osam kreveta, uživali su u popustu od 450 starih dinara. Prostorije u odmaralištu su ofarbane, uveden je vodovod u kuhinju, popravljani prozori i podovi, montiran je umivaonik u kupaonici.⁶⁹

Godine 1967. broj radnika nastavlja bilježiti porast, a najavljivalo se da će odmaralište raditi još tri godine tj. do godine 1970.⁷⁰ Razlog tome je zahtjev Skupštine općine Pula da Odbor za odmor i rekreaciju Općinskog sindikalnog vijeća sudjeluje u asfaltiranju ceste u Premanturi s ukupno 30.000 novih dinara. Budući da ni Odbor, a ni Općinsko sindikalno vijeće nisu mogli osigurati ta sredstva uputili su poziv radnim organizacijama da odvoje dio sredstva kako bi se odmaralište moglo

⁶⁶ „Smjena u Premanturi“, *Međimurje*, 15. srpnja 1964., 3.

⁶⁷ „Dobri uvjeti za odmor u Premanturi“, *Međimurje*, 25. ožujka 1964., 8.

⁶⁸ „Odmaralište u Premanturi spremno dočekalo prve goste“, *Međimurje*, 30. lipnja 1965., 5.

⁶⁹ „Veliki interes za ljetovanje u Premanturi“, *Međimurje*, 25. svibnja 1966., 3.

⁷⁰ „Odmaralište u Premanturi do 1970.“, *Međimurje*, 19. travnja 1970., 3.

zadržati barem do 1970. godine.⁷¹ Ipak, sredstva nisu skupljena te je 1968. godine odmaralište likvidirano, a cjelokupni inventar je prebačen u Vučkovce.⁷²

3.4. Radni kolektivi

U kontekstu godišnjeg odmora u *Međimurju* su često spominjani radni kolektivi, pa ću tako posebno obraditi njihovo korištenje godišnjeg odmora. Njihov razvoj i povijest ukratko sam opisala u poglavlju o Međimurju, pa je nema potrebe ponavljati i ovdje se mogu posvetiti tim poduzećima samo u kontekstu teme ovog rada.

3.4.1. Čateks

Kako bi poboljšala životni standard svojih radnika, sindikalna podružnica Čateksa zakupljivala je potreban broj ležajeva u Premanturi, Crikvenici, Novigradu, Vodicama, Rovinju, Varaždinskim Toplicama i Vučkovcu, gdje su radnici po smjenama, organizirano i, prema knjizi koja je 1970-ih promovirala tu međimursku tvrtku, uz vrlo povoljne materijalne uvjete provodili svoj kolektivni godišnji odmor.⁷³ Za starije i iznemogle radnike Sindikalna je podružnica osiguravala i potpuno besplatan godišnji odmor. Tako su radnici s više od 25 godina radnog staža mogli preko Sindikalne podružnice provesti besplatno pet dana u Varaždinskim Toplicama.⁷⁴

Ipak, nije tako bilo oduvijek i novine nam pružaju nešto drugačiju sliku. Godine 1959. većina radnika Čateksa, a vjerojatno i drugih tvrtki svoj godišnji odmor provodila je kod kuće. Neki od razloga koji se navode su pomanjkanje financijskih sredstava, nezainteresiranost većeg broja radnika te nedovoljna briga organa upravljanja i sindikalnih organizacija. Većina radnika živjela je na selu, pa je i tijekom godišnjih odmora imala posla kod kuće i u polju. Također, unatoč tome što su rudari Međimurskih ugljenokopa imali mogućnost otići u Krapinske Toplice gdje se nalazilo

⁷¹ „Zadržati odmaralište u Premanturi“, *Međimurje*, 21. travnja 1967., 3.

⁷² „Organizirani odmor radnika“, *Međimurje*, 14. veljače 1968., 7.

⁷³ Feletar, Dragutin, Fišer, Ernest, *Čakovečka tekstilna industrija Čateks Čakovec 1874.-1974.*, Čateks-Čakovečka tekstilna industrija Čakovec, Čakovec, 1974., 113.

⁷⁴ Isto, 114.

odmaralište sindikalnih rudarskih radnika, vrlo je mali broj rudara to koristio.⁷⁵ Očito im ni blizina odmarališta nije bila dovoljan motiv za odlazak na odmor.

Tri godine kasnije piše se kako sindikalna podružnica Čateksa 1962. za svoje članove organizira besplatno desetodnevno ljetovanje u Premanturi kraj Pule. Podružnica je pored pokrivanja svih troškova svakom članu pružala financijsku pomoć od tisuću starih dinara.⁷⁶ Iako je velik broj poduzeća imao takve fondove zajedničke potrošnje, nisu svi pokazivali dovoljno interesa da svoje radnike nagrade odmorom na moru.⁷⁷

Godine 1967. svega je 16 radnika koristilo godišnji odmor u odmaralištu Varteksa na otoku Rabu, koje je bilo na raspolaganju i radnicima Čateksa. Cijene pansiona su bile 18 novih dinara. Sindikalna organizacija Čateksa organizirala je i boravak u Vučkovcu i to uz cijenu pansiona svega 7 novih dinara, ali nije se javio ni jedan zainteresirani radnik. Za neodaziv su navođeni razlozi poput stagnacije osobnih dohodaka, neisplaćenost naknade za godišnji odmor i ukidanje odmarališta u Premanturi, gdje je Čateks imao rezervirano pet ležajeva. Vučkovec očito nije mogao biti zamjena za more, nije bio uhodan kao ljetovalište niti dovoljno atraktivan da privuče veću pažnju.⁷⁸

Godinu dana kasnije Čateks pokušava popraviti situaciju, pa tako zakupljuje šest ležajeva s kompletnim pansionom u Crikvenici gdje će u razdoblju od 1. srpnja do 31. kolovoza ljetovati 36 radnika. Jedan dio troškova podmirio je sindikat, pa je tako svaki član kolektiva za desetodnevni boravak platio samo 200 novih dinara. Troškovi prijevoza vlakom kretali su se od 56 do 83 novih dinara. Također, željeznica je odobravalala 25 posto popusta prilikom odlaska na godišnji odmor ako je boravak na odmoru trajao više od pet dana.⁷⁹

Godine 1969. provedena je mala anketa među radnicima Čateksa, na temu njihovog provođenja godišnjeg odmora.⁸⁰ Odgovori su bili različiti. Radnica Jelica sa svojim je mužem boravila deset dana u Vodicama, a odmor je za sindikalnu podružnicu organizirao Generalturist. Stjepan je svoj odmor proveo kod kuće,

⁷⁵ „Zašto međimurska poduzeća nemaju svoja odmarališta“, *Međimurje*, 9. rujna 1959., 5.

⁷⁶ „Čateksovi radnici na odmoru u Premanturi“, *Međimurje*, 1. kolovoza 1962., 3.

⁷⁷ „Prvi gosti u Premanturi“, *Međimurje*, 12. lipnja 1963., 8.

⁷⁸ „Svega 16 radnika koristilo godišnji odmor u odmaralištima“, *Međimurje*, 16. kolovoza 1967., 3.

⁷⁹ „Povoljni uvjeti ljetovanja na moru“, *Međimurje*, 5. lipnja 1968., 10.

⁸⁰ „Gdje i kako ste proveli godišnji odmor“, *Međimurje*, 20. kolovoza 1969., 10.

najčešće na kupalištu. Martin je posjetio prijatelja u Ljubljani. Karolina je odmor provela u toplicama u Moravcima. Marija je svoje slobodne dane iskoristila za spremanje stana i sunčanja na terasi. Te se godine svega 56 radnika Čateksa odmaralo u Vodicama i Varaždinskim Toplicama. Razlozi slabog interesa su neophodni poslovi u kućanstvu te troškovi. Cijena pansiona u Vodicama bila je 27 dinara, a u Varaždinskim Toplicama 16 dinara.⁸¹

Iste godine sindikalna podružnica reagirala je i donijela odluku da se za korištenje godišnjih odmora radnika Čateksa zakupe potrebni kapaciteti u Crikvenici, Vodicama i u Varaždinskim Toplicama. Na more se išlo samo tijekom srpnja jer su se tada koristili kolektivni godišnji odmori. Cijena jednodnevnog pansiona u Crikvenici je iznosila 40, Vodicama 37, a u Varaždinskim toplicama 34 novih dinara. Djeca su dobila popust od 25 posto. Boravak je bio u kućnoj radinosti, a prehrana u hotelskim restoranima. Sindikalna podružnica je za pomoć svakom radniku dala 10, a članovima porodice 5 novih dinara po danu boravka.⁸²

Godinu kasnije Komisija za rekreaciju i odmor, koja je djelovala pri Izvršnom odboru Sindikalne podružnice Čateksa, provela je u kolektivu anketu među deset posto zaposlenih s pitanjem žele li sljedeće godine ljetovati i gdje.⁸³ Dok su jedni govorili da je to nepotrebno gubljenje vremena, drugi sumnjičavo vrtjeli glavama, treći su smatrali da se takav posao uopće ne isplati. Ipak, u Crikvenici je godišnji odmor provelo 44 radnika, Novigradu 32, a u Varaždinskim Toplicama 42. Za anketu je bio zaslužan Juraj Sambolek, kadrovik, koji je obavio najveći dio posla oko organizacije ankete. Tvrdio je da je veliki uspjeh što priličan broj radnika provodi dio svojih godišnjih odmora izvan mjesta stalnog boravka. Većina radnika s ljetovanja se vraćala zadovoljna. Također su namjeravali uvesti vrstu interne štednje za ljetovanje jer je većini bilo teško odjednom izdvojiti pozamašnu svotu za tu svrhu. Radnici bi npr. tri do pet mjeseci prije polaska na godišnji odmor redovito odvajali određenu svotu novaca i po povratku s ljetovanja dali još dvije do tri rate. Vidljivo je da su se svake godine pokušavale uvesti nove olakšice i novi načini motiviranja radnika za godišnji odmor, međutim, osim same cijene, prepreka je sigurno bio i mentalitet.

⁸¹ „Dopust kod kuće“, *Međimurje*, 20. kolovoza 1969., 10.

⁸² „Na godišnji omor u Crikvenicu, Vodice i Varaždinske toplice“, *Međimurje*, 11. lipnja 1969., 10.

⁸³ „Štednja za ljetovanje“, *Međimurje*, 2. rujna 1970., 14.

Razgovor je vođen i sa Štefanom Blažinčićem, šefom isplate, koji je do tada već tri puta ljetovao na moru.⁸⁴ Dva puta je bio u Premanturi, a 1970. išao je u Crikvenicu. Deset dana ljetovanja sa suprugom i dvoje djece će mu „odnijet“ 1.200 novih dinara. Za Crikvenicu se odlučio zbog radnika koji su imali samo pozitivna iskustva i riječi hvale. Putovao je vlastitim automobilom. S obzirom na broj automobila u Međimurju te godine, može se zaključiti da je Štef spadao među imućnije građane.

Anketa iz 1970. je također pokazala da su mlađi odlučili provesti dio svojeg godišnjeg odmora na moru, a stariji u Varaždinskim Toplicama.⁸⁵ Omogućeno je bilo ljetovanje u Crikvenici, ali samo uz prijavu najmanje 20 osoba. Također je Ekonomska škola iz Čakovca ponudila svoje odmaralište u Novigradu po veoma povoljnim cijenama od 25 novih dinara za pansion. U Crikvenici je cijena pansiona iznosila 43 dinara, dok je u Varaždinskim Toplicama smještaj stajao od 7 do 9, a prehrana 20 dinara dnevno. Naravno, sindikalna podružnica snosila je dio troškova za ljetovanje. Starijim radnicima očito je još uvijek odlazak na more predstavljao avanturu na koju su se vrlo nerado odlučivali.

Godine 1971. radnicima Čateksa i članovima njihovih obitelji ponovo je omogućeno ljetovanje u Crikvenicu ili Varaždinske Toplice.⁸⁶ U Crikvenici je ljetovalo 31, a u Varaždinskim toplicama 86 radnika sa svojim obiteljima. Đura, smjenovođa u tkaonici, proveo je pet dana u Varaždinskim Toplicama. Bio je zadovoljan uvjetima i hranom. Isticao je da bi sindikat trebao pružiti pomoć i mlađim radnicima te da bi se ljetovanje trebalo organizirati u vrijeme kolektivnog godišnjeg odmora, što bi omogućilo druženje radnika. Referentica Đurđa godišnji je odmor provela s mužem i djetetom u Crikvenici te je bila više nego zadovoljna. Eva, čistačica Tkaonice, godišnji odmor već je treću godinu koristila u Varaždinskim Toplicama te predlagala gradnju još jednog bazena, s obzirom na velik broj kupača. Očekivalo se da će sindikalna podružnica Čateksa 1971. članovima kolektiva nadoknaditi 60 posto troškova pansiona, dok će članovima njihovih obitelji biti omogućeno ljetovanje uz naknadu troškova u iznosu od 40, a za djecu 50 posto.⁸⁷

⁸⁴ „Treći put na more“, *Međimurje*, 8. srpnja 1970., 8.

⁸⁵ „Mlađi na more, a stariji u toplica“, *Međimurje*, 24. lipnja 1970., 9.

⁸⁶ „Jeftino i ugodno“, *Međimurje*, 25. kolovoza 1971., 11.

⁸⁷ „Ljetovanje uz 60 posto naknade troškova“, *Međimurje*, 16. lipnja 1971., 11.

S vremenom se i ponuda širila pa su tako dvije godine kasnije radnicima Čateksa kao mjesta ljetovanja nuđeni su Pag, gdje je pension stajao 63 dinara, zatim Murter, na istoimenom otoku, gdje je pension stajao 64 dinara te Krk s dnevnim pensionom od 65 dinara. Ljetovanje je trajalo deset dana te se očekivala prijava dovoljnog broja zainteresiranih. Djeca do 7 godina uživala su popust od 30 posto.⁸⁸

Godine 1975. radnici koji su u Čateksu zaposleni 25 i više godina bili su na besplatnom petodnevnom boravku u Tuheljskim Toplicama. Od 96 radnika, prijavilo ih se 67. Čateks je sklopio i ugovor s toplicama, prema kojem će u tom turističkom mjestu ljetovati ukupno 104 radnika.⁸⁹ Pokazuje se da je kombinacija besplatnog izleta i toplica kod starijih radnika nailazila na vrlo dobar odaziv. Iste godine radnici Čateksa ljetovali su s radnicima MTČ-a na Čiovu, otočiću blizu Trogira. Cijena pansiona za članove kolektiva iznosila je 100 dinara po danu. Sindikalna organizacije je pomogla s 30 dinara, tako da je konačna cijena pansiona iznosila 70 dinara. Hrana i smještaj bili su osigurani u kućnoj radinosti, a putovalo se vlastitim autobusom.⁹⁰

Sljedeće godine radnici Čateksa mogli su ljetovati u Puntu na otoku Krku te Tuheljskim Toplicama. Za boravak u Tuheljskim Toplicama javilo se 44, a na otoku Krku 89 radnika.⁹¹ S vremenom su se trendovi mijenjali. Još godinu kasnije ljetovalo se na Čiovu i u toplicama. Uvjeti su bili jednaki pa je tako pension stajao 125 dinara.⁹² Godine 1968. ljetovalo se u Vodicama za 165 i Krapinskim Toplicama za 170 dinara po pansionu. Sindikalna je organizacija svakom radniku dala regres u visini od 50 dinara, a prijevoz je bio besplatan.⁹³

Iz prikazanih grafova nije teško primijetiti da je broj radnika Čateksa u odmaralištima u konstantnom porastu, baš kao i njihova plaća. Kako rast broja radnika u odmaralištima nije proporcionalan s kretanjem broja zaposlenika Čateksa, možemo zaključiti da je poduzeće kroz godine uspješno motiviralo i financijski opskrbilo svoje radnike, te im omogućilo ljetovanje na moru. Iako ni u jednom trenutku ne možemo govoriti o većini radnika na ljetovanju, jasan je trend rasta, koji

⁸⁸ „Kuda na godišnji odmor“, *Međimurje*, 27. lipnja 1973., 14.

⁸⁹ „67 radnika besplatno u Tuheljske Toplice“, *Međimurje*, 4. lipnja 1975., 12.

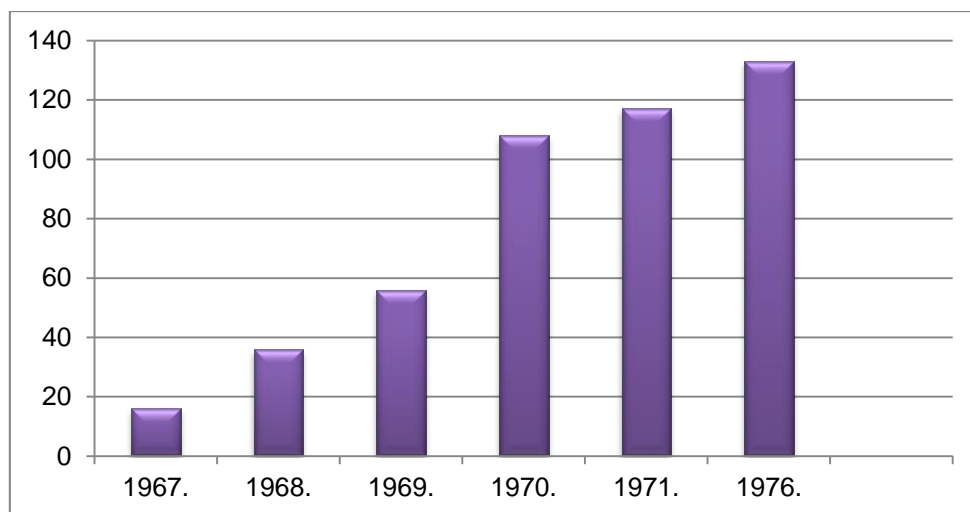
⁹⁰ „Na ljetovanje zajedno s radnicima Međimurske trikotaže“, *Međimurje*, 16. travnja 1975., 10.

⁹¹ „Ljetovat ćemo na Krku i Tuheljskim Toplicama“, *Međimurje*, 12. svibnja 1976., 10.

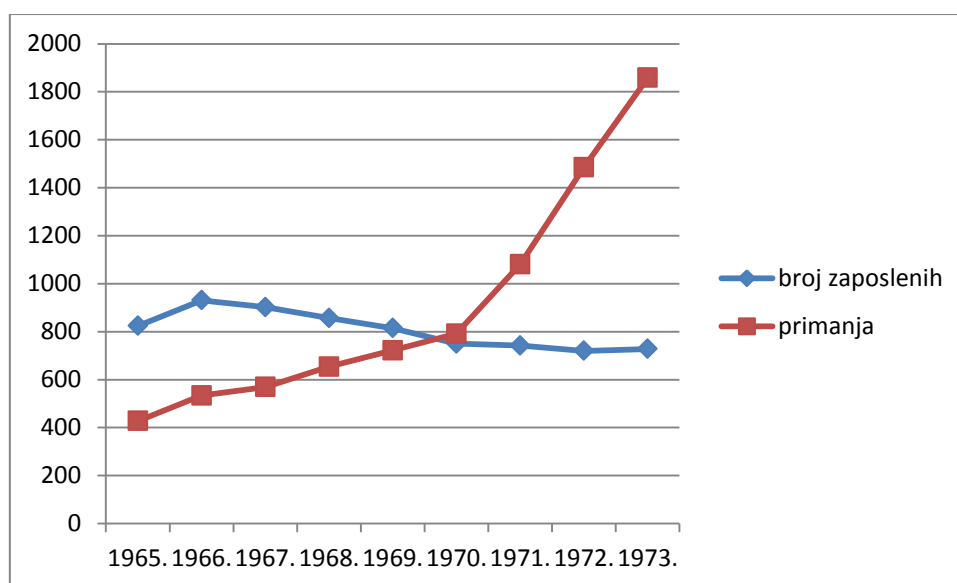
⁹² „Za ljetovanje na Čiovu i u toplicama“, *Međimurje*, 23. ožujka 1977., 12.

⁹³ „Ljetovat ćemo u Vodicama i u Krapinskim Toplicama“, *Međimurje*, 19. travnja 1978., 10.

je vjerojatno u jednakoj mjeri rezultat visine plaća, ali i postupne promjene mentaliteta.

Graf 3. Broj radnika Čateksa na moru i u toplicama

Graf 4. Prikaz broja zaposlenih i netto osobnih primanja po zaposlenom mjesečno⁹⁴

3.4.2. Međimurska trikotaža Čakovec (MTČ)

Međimurska trikotaža Čakovec također je potrebnu pažnju posvećivala i rekreativnim djelatnostima te odmoru radnih ljudi, i to organizirano i kontinuirano duži niz godina. U tome je osobito angažirana bila Sindikalna podružnica, a i organizacija

⁹⁴ Feletar, Fišer, *Čakovečka tekstilna industrija Čateks Čakovec 1874.-1974.*, 99.

Saveza omladine. Tako su se organizirali tjedni odmori radnika, putem kolektivnih izleta u razna rekreacijska i izletničko-turistička mjesta u zemlji i inozemstvu, i to vlastitim autobusima poduzeća. Organizacija je težila da odmor tijekom godine mogu koristiti gotovo svi zaposleni radnici. Osim toga, već se duže primjenjivalo i organizirano korištenje kolektivnih godišnjih odmora, u koju svrhu je poduzeće, u već opisanom procesu, zakupljivalo potreban broj ležajeva u odmaralištu na moru, u toplicama, raznim lječilištima i drugdje. Za sve te oblike korištenja godišnjih odmora i rekreaciju radnika poduzeće je godišnje izdvajalo iz fonda zajedničke potrošnje oko milijun novih dinara.⁹⁵

Odmor MTČ-ovaca može se pratiti od godine 1962. kada je osamnaest radnika koristilo godišnji odmor u Varteksovom odmaralištu na Rabu i u Crikvenici. Troškove boravka snosili su sami radnici, a cijena pansiona u srpnju je iznosila 1.000, a u rujnu 900 dinara po osobi.⁹⁶ Trend ljetovanja postojao je i narednih godina, a 1968. je provedena anketa pod nazivom „Kako i gdje ćete provesti petnaestak dana odmora?“.⁹⁷ Različitost odgovora nije bila osobito bogata jer su postojala svega dvije mogućnosti: biti kod kuće ili navesti mjesto odmora. Pa je tako Terezija iz Čakovca, zaposlena u šivaonici, otišla na tjedan dana u Stubičke Toplice; Klara iz Čakovca išla je na desetak dana na more sa suprugom i kćeri, dok je Terezija odmor provela kod kuće zbog određenih radova.

Godine 1972. sindikalna podružnica MTČ-a sklopila ugovor o najmu smještajnih kapaciteta s odmaralištem u Kaštel Kambelovcu.⁹⁸ Cijena dnevnog pansiona po osobi je iznosila 46,50 dinara. U taj iznos bio je uračunat doručak, ručak te boravišna pristojba. Poduzeće je participiralo u iznosu od 11,50 dinara po osobi dnevno. Prijevoz od Čakovca do Kaštel Kambelovca obavljalo je autobusno poduzeće i to besplatno za radnike, jer se financiralo iz centralnog fonda zajedničke potrošnje. Prijave su se primale do 15. travnja. Kod prijavljivanja uplaćivalo se 100 novih dinara na ime garancije. Također radniku je bilo omogućeno da troškove godišnjeg odmora otplaćuje u pet jednakih rata, s tim da posljednju otplati u rujnu. U

⁹⁵ Feletar, Dragutin, Fišer, Ernest, *Međimurska trikotaža 1923.-1973.*, Međimurska trikotaža, Čakovec, 1973., 146.

⁹⁶ „Radnici Međimurske trikotaže koriste godišnji odmor na Rabu i u Crikvenici“, *Međimurje*, 20. lipnja 1962., 3.

⁹⁷ „Kuda na odmor“, *Međimurje*, 19. lipnja 1968., 11.

⁹⁸ „Kako na kolektivni godišnji odmor“, *Međimurje*, 12. travnja 1972., 9.; „Na godišnji odmor u Kaštel Kambelovac“, *Međimurje*, 23. ožujka 1972., 10.

slučaju odustajanja radniku se oduzimalo 30 posto od cjelokupnog iznosa. Godinu kasnije radnici MTČ-a godišnji odmor mogli su koristiti u Njivicama na otoku Krku gdje je dnevni pansion po osobi iznosio 85 dinara. Djeca od dvije do sedam godina, ako nisu koristila poseban ležaj, plaćala su 50 posto manje. Ako im je bio potreban poseban ležaj, plaćala su 30 posto manje od pune cijene. Smještaj je bio u kućnoj radinosti, a prehrana u restoranu. Svaki radnik koji je odlazio u Njivice dobivao je participaciju u iznosu od 20 dinara pa je tako plaćao 65 dinara dnevno. Također, organiziran je besplatan prijevoz za radnike i članove njihove obitelji. Oni koji su putovali vlastitim automobilom nisu dobivali nikakvu naknadu. Troškove godišnjeg odmora mogli su platiti u četiri rate. Osim Njivica, radnici su odmor mogli provesti u Varaždinskim Toplicama gdje je cijena pansiona iznosila 90 dinara, te je poduzeće participiralo s 20 dinara po zaposleniku.⁹⁹ Godine 1974. radnici su mogli birati između otoka Čiova kod Trogira, Punata na otoku Krku ili Varaždinskih Toplica.¹⁰⁰ Na otoku Čiovu bio je rezerviran smještaj i prehrana za više od 200 radnika i članova obitelji. Radnici su bili smješteni kod mještana koje su opisivali kao ljubazne i srdačne. Prehrana je bila organizirana u jednoj ugostiteljskoj radnji. Za ovu priliku bila je angažirana kuharica iz Međimurja, što nije bilo neobično. Radnici su uživali u kupanju, sunčanju i posjetu Trogiru.¹⁰¹ Dobri dojmovi očito su se zadržali, pa su tako 1975. na moru i u toplicama godišnji odmor provela 373 radnika s članovima obitelji u organizaciji sindikata međimurske trikotaže.¹⁰²

Godine 1976. 173 radnika ljetovalo je u Puntu na otoku Krku, a 42 u Tuheljskim Toplicama. Radnici su u Puntu bili smješteni u kućnoj radinosti, a prehranu su imali u hotelskom aranžmanu. Prijevoz je bio besplatan. Dnevni pansion stajao je 136 dinara, a 36 dinara po danu participirala je sindikalna organizacija. Također, 26 radnika je ispunilo uvjete za besplatno ljetovanje.¹⁰³ Kako bi se povećale financijske mogućnosti za ljetovanje i povećao izvor sredstva za rješenje problema odmarališta, u planu za 1976. predlagalo se da se na ime naknade stavi iznos od 70 dinara po radniku, gdje bi svaki radnik sam izdvojio 20 dinara u korist rješenja odmarališta. Dakle, on bi u stvarno koristio za godišnji odmor 50 dinara, koliko je ta

⁹⁹ „Još se primaju prijave za godišnji odmor“, *Međimurje*, 30. svibnja 1973., 10.

¹⁰⁰ „Preko 290 radnika organizirano na godišnjem odmoru“, *Međimurje*, 16. listopada 1974., 10.

¹⁰¹ „S našim radnicima na Čiovu“, *Međimurje*, 7. kolovoza 1974., 9.

¹⁰² „Preko 300 radnika organizirano na godišnjem odmoru“, *Međimurje*, 5. studenoga 1975., 10.

¹⁰³ „26 radnika na besplatnom ljetovanju“, *Međimurje*, 26. svibnja 1976., 9.

naknada iznosila i godinu ranije.¹⁰⁴ Sljedeće godine sklopljen je ugovor između radne organizacije MTČ i Interesne zajednice za organizaciju odmora radnika iz Beograda o kupnji 40 ležajeva u odmaralištu u Rovinju. Objekt je bio u izgradnji te se predviđalo da će biti dovršen do jeseni 1979.¹⁰⁵

Sindikata je na razini svog rukovodstva iste godine predvidio financijsku pomoć za boravak na moru i u toplicama, onim radnicima koji ne posjeduju adekvatne materijalne mogućnosti, a ističu se na radu. Tako je sindikalna organizacija financirala cjelokupne troškove boravka na moru ili u toplicama za 30 radnika. Kriteriji koji su se primjenjivali kod izbora kandidata su sljedeći: preko 25 godina radnog staža, isticanje u izvršavanju radnih i društveno-političkih zadataka, te zdravstveno osiguranje.¹⁰⁶ Iz ovih kriterija nije teško zaključiti da su besplatni odmor dobivali upravo stariji radnici, koji su uz to politički aktivni, možda i članovi Partije. Lako je moguće da ovu beneficiju na kraju ipak nisu uživali najpotrebitiji.

Treba napomenuti i da je MTČ udružio na dvadeset godina sredstva za izgradnju objekta medicine aktivnog odmora u Varaždinskim Toplicama gdje je organizirana djelatnost rane rehabilitacije i aktivnog odmora. Godišnje se na takvu rehabilitaciju i odmor upućivalo 10 – 12 posto svih zaposlenih. Svaki od tih radnika koristio je takve oblike zdravstvene zaštite u trajanju od 14 dana. Osim toga radnici su mogli koristiti ranu rehabilitaciju i aktivni odmor na moru, planinama ili u toplicama u skladu s utvrđenom dijagnozom i zdravstvenim stanjem, odnosno prema mišljenju i preporuci liječnika. Troškove zdravstvenih usluga u cijelosti je snosila radna organizacija, a za smještaj utvrđena je participacija radnika prema visini prihoda po članu obitelji.¹⁰⁷

Umjesto kolektivnog godišnjeg odmora 1978. se predlaže godišnji odmor po smjenama, s tim da se svakom radniku iziđe u susret i omogući da ga koristi po vlastitoj želji.¹⁰⁸ Tada je preko 300 radnika s članovima obitelji ljetovalo u Rovinju, Puntu, Krapinskim Toplicama, Dubrovniku, Budvi i na Zlatiboru.¹⁰⁹ Uvedena je naknada radnicima MTČ-a koji su koristili vlastite automobile prilikom odlaska na

¹⁰⁴ „Vlastito odmaralište da ili ne?“, *Međimurje*, 14. siječnja 1976., 14.

¹⁰⁵ „Kupljeno 440 ležajeva u odmaralištu u Rovinju“, *Međimurje*, 2. studenog 1977., 11.

¹⁰⁶ „Preko Sindikata 30 radnika besplatno će ljetovati na moru i u toplicama“, *Međimurje*, 6. travnja 1977., 9.

¹⁰⁷ *Međimurska trikotaža Čakovec: 1923.-1983.*, Čakovec: Međimurska trikotaža Čakovec, 1983., 35.

¹⁰⁸ „Godišnji odmor po smjenama“, *Međimurje*, 2. kolovoza 1978., 12.

¹⁰⁹ „Preko 300 radnika ljetovat će na moru i u toplicama“, *Međimurje*, 26. srpnja 1978., 9.

godišnji odmor u organizaciji sindikata kolektiva MTČ-a jer se za neka udaljenija mjesta, s manjim brojem prijavljenih radnika, nije isplatilo organizirati autobus. Radniku koji je vlastitim automobilom i s obitelji ljetovao u Dubrovniku isplaćena je naknada od 800, u Budvi 900, a radnicima koji su vlastitim automobilom otišli na ljetovanje u Rovinj, zbog popunjenosti autobusa, 500 dinara. Ako je u navedena mjesta išao pojedinac bez obitelji, tada mu se na račun putnih troškova isplaćivalo 50 posto od gore navedenih iznosa.¹¹⁰ Cijena je pansiona tada u Rovinju u dvokrevetnoj sobi iznosila 146 dinara, a u Krapinskim Toplicama 160 dinara, s tim da je noćenje bilo u kućnoj radinosti, a hrana u restoranu. Prijevoz autobusom bio je besplatan, a sindikalna organizacija davala je participaciju od 40 dinara svakom radniku i članovima njihove obitelji. Uplate su se vršile u četiri jednake rate. Besplatno je ljetovalo 40 radnika kojima je bio potreban odmor iz zdravstvenih razloga, odnosno radnici koji do tada nisu bili besplatno na odmoru.¹¹¹

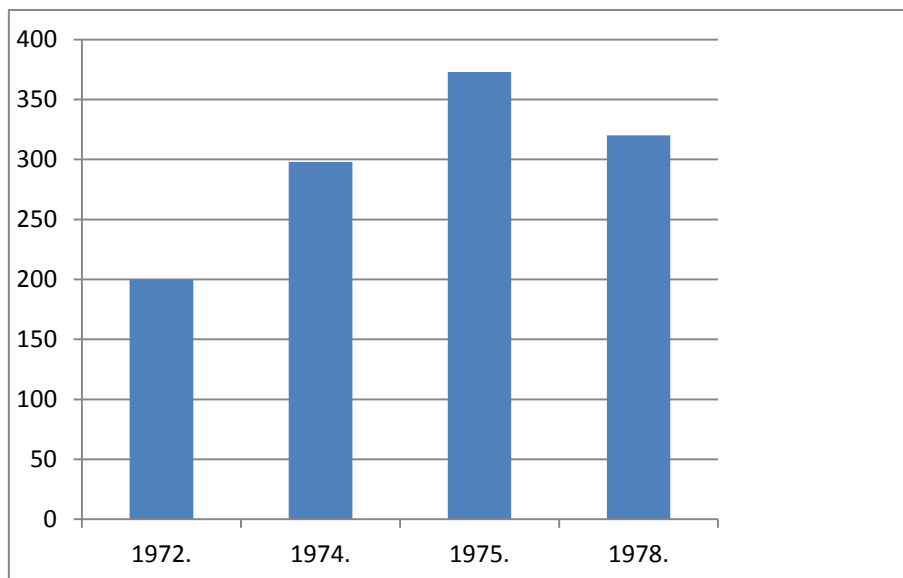
Sljedeću godine ljetovalo se u Rovinju i na Rabu. Radna organizacija dala je regres od 60 dinara po danu korištenja godišnjeg odmora, i to najviše za 10 dana, dok je prijevoz bio besplatan. Nisu zaboravljeni ni oni radnici koji su svoj godišnji odmor željeli provesti u toplicama. Za njih je u Krapinskim Toplicama zakupljeno 55 ležajeva.¹¹²

Iz priloženih grafova vidi se isti trend kao i kod Čateksa, znači konstantni rast ljetovanja, kao i rast financijskih sredstava. Kretanje broja ljetovanja također nije proporcionalno kretanju ukupnog broja radnika MTČ-a. Ono što ovdje posebno dolazi do izražaja je pad ljetovanja godine 1978., kada se pokušalo animirati radnike da na godišnji putuju i kroz ostale mjesece, a ukinut je kolektivni godišnji odmor. Očito je pojedinima takva promjena predstavljala preveliku gnjavažu, pa je dotadašnji trend rasta ljetovanja radnika MTČ-a prekinut.

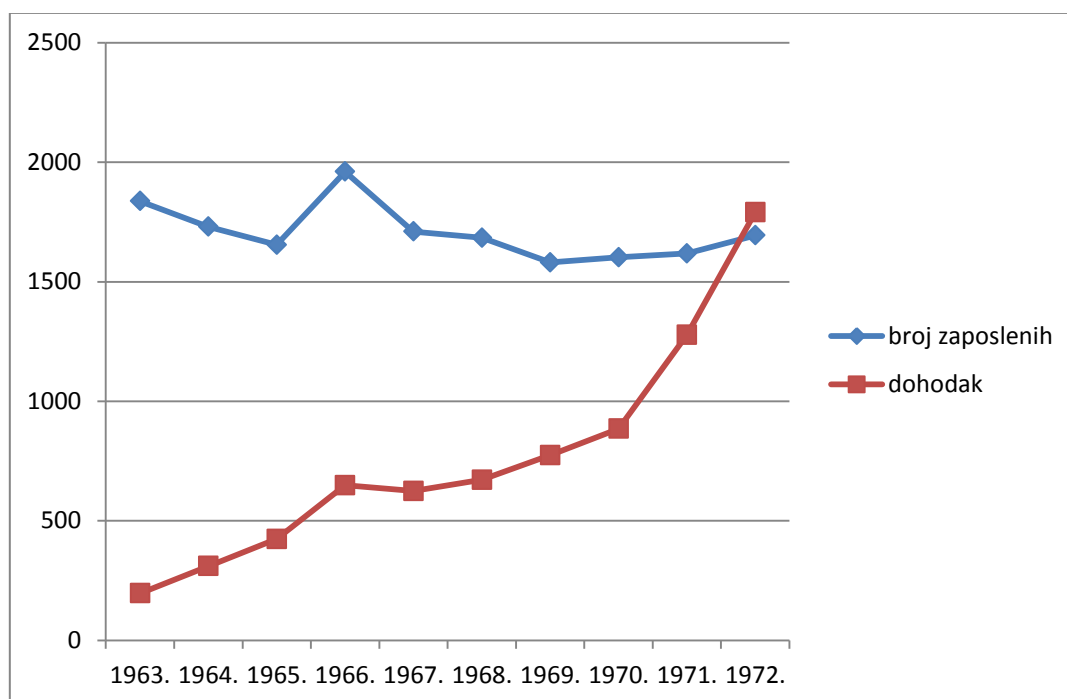
¹¹⁰ „Naknada i za prijevoz vlastitim automobilom na godišnji odmor“, *Međimurje*, 26. srpnja 1978., 9.

¹¹¹ „Na godišnji odmor u Rovinj i Krapinske toplice“, *Međimurje*, 19. travnja 1978., 9.

¹¹² „Na odmor u Rovinj i Rab“, *Međimurje*, 25. svibnja 1979., 16.

Graf 5. Broj radnika MTČ-a na odmoru

Graf 6. Prikaz broja zaposlenih i prosječni osobni dohodak po zaposlenom mjesečno¹¹³

¹¹³ Feletar, Fišer, *Međimurska trikotaža 1923.-1973.*, 82.

3.4.3. Vajda

Među oskudnim podacima o odmoru radnika Vajde stoji da je 1974. oko stotinu radnika sa svojim obiteljima ljevalo u Tisnom kraj Šibenika.¹¹⁴ Cijena dnevnog pansiona po osobi je iznosila 50 dinara. Cijena prijevoza u jednom smjeru stajala je stotinu dinara. Uplate su se morale izvršiti deset dana prije odlaska na put. Prilikom odustajanja od puta, radnik je morao platiti cijenu noćenja od 30 dinara po prijavljenom danu za jednu osobu. Predložena naknada za godišnji odmor iznosila je najviše 28 dinara po danu godišnjeg odmora. Godine 1978. radnici su ljevali u Novigradu.¹¹⁵ Dnevni pansion je iznosio 130 dinara, a regres 30 dinara. Što se plaćanja tiče, sindikat je odlučio da se za osnovnu uplatu radnika, koji je potvrdio svoju prijavu, uzme naknada za godišnji odmor. Ističe se da od ukupnog broja prijavljenih ima najmanje onih iz direktne proizvodnje kojima je odmor najpotrebniji. Iz toga se može zaključiti da se naknada za godišnji odmor još uvijek velikim dijelom koristi za sve drugo, nego za ono što je namijenjena. Novost dolazi sljedeće godine kada radnici Vajde ljetuju u jednom od auto-kampova na srednjem Jadranu.¹¹⁶ Kako za Vajdu nema potrebnih podataka oko broja radnika na ljetovanju, nema smisla niti posebno komentirati. Može se tek zaključiti da prema komentarima ljetovanje na moru ostaje privilegija više rangiranih članova kolektiva.

3.4.4. Čakovečki mlinovi

Radnici Čakovečkog mlina ljevali su u odmaralištu poduzeća Mlin-pek iz Zagreba u Malinskoj. Jednodnevni pansion u punoj sezoni 1968. stajao je 28, a u posezoni 24 dinara.¹¹⁷ Također, radnici su mogli ljetovati u odmaralištu zagrebačkog mlina u Makarskoj. U Čakovečkom mlinu nije bio gotovo nikakav odaziv za akciju Općinskog sindikalnog vijeća da svaki zaposlenik uplati 10 dinara za gradsko kupalište, koje bi za uzvrat nesmetano cijele sezone bez posebnog plaćanja mogli koristiti svi članovi njihovih porodica. Praksa ljetovanja je općenito kod Čakovečkih mlinova slabije zastupljena nego kod ostalih kolektiva. Iako je 1972. godine radna

¹¹⁴ „Naknada za godišnji odmor 28 dinara dnevno“, *Međimurje*, 16. svibnja 1973., 12.; „U Tijesnom prva smjena“, *Međimurje* 10. srpnja 1974., 12.; „Na godišnji odmor u Tijesno“, *Međimurje*, 24. travnja 1974., 14.

¹¹⁵ „Na ljetovanje organizirano“, *Međimurje*, 24. svibnja 1978., 12.

¹¹⁶ „Ljetovanje u auto-kampu“, *Međimurje*, 21. ožujka 1979., 18.

¹¹⁷ „Radnici Čakovečkog mlina ljetovat će u Makarskoj i Malinskoj“, *Međimurje*, 12. lipnja 1968., 8.

organizacija zakupila smještajne kapacitete u jednom od odmarališta nedaleko Splita, već 1973. dolazi do promjena.¹¹⁸ Svaki radnik si je morao individualno isplanirati godišnji odmor, pa se uglavnom i ljetovalo uglavnom u privatnom aranžmanu. Provedena anketa također je pokazala da su radnici nezainteresirani za korištenje takvog oblika godišnjeg odmora. Smatra se da je uzrok nezainteresiranosti prevelika udaljenost mjesta za koje je aranžman sklopljen. Da bi se riješio problem, smještaj se namjeravao zakupiti u jednom od bližih turističkih mjesta na Jadranu.

Čini se da ni od toga nije bilo ništa jer 1975. interes za boravak u toplicama postaje sve veći. Osamdeset radnika Čakovečkog mlina i članovi njihovih obitelji proveli su odmor u Stubičkim Toplicama, dok je na moru bilo njih 19. Također je 60 starijih radnika besplatno boravilo u Varaždinskim Toplicama, gdje su dobili liječničku obradu i dnevne kontrole.¹¹⁹ Tražila su se različita rješenja, pa su tako godine 1976. za ljetovanje radnika Čakovečkih mlinova kupljene kamp-prikolice koje su bile smještene u Loparu na otoku Rabu. Radna organizacija je plaćala troškove smještaja, dok su korisnici usluga prikolica morali platiti samo boravišnu pristojbu. Radnici su mogli odabrati i drugu opciju, Varaždinske i Stubičke Toplice. Puni pansion u prvima je stajao 160, a u drugima 135 dinara po osobi, s tim da je u Varaždinskim Toplicama bila osigurana liječnička kontrola, odnosno liječenje.¹²⁰

Da se situacija s godinama popravljala vidi se 1979. kada je organizirani godišnji odmor koristilo 114 radnika ili 31,7 posto ukupnog broja zaposlenih. Dodaju li se tome i članovi obitelji radnika, dolazi se do broja 350.¹²¹ Kako ovdje također nisu dostupni podaci iz istih godina za broj zaposlenih i broj radnika na ljetovanju, moguće je komentirati samo ovu zadnju činjenicu. Taj je postotak, naime, najviši od svih do sada promatranih kolektiva, pa je logičan zaključak da je praksa ljetovanja najbolje i funkcionirala kod Čakovečkih mlinova.

3.4.5. Trgocentar

Za Trgocentar ima najmanje dostupnih informacija, tek nekoliko njih vezanih za sam kraj promatranog razdoblja, što i ne čudi jer je poduzeće nastalo 1975.

¹¹⁸ „Na godišnji odmor u vlastitoj režiji“, *Međimurje*, 15. kolovoza 1973., 12.

¹¹⁹ „Još šezdeset radnika u toplicama“, *Međimurje*, 1. listopada 1975., 11.

¹²⁰ „Prva smjena na more“, *Međimurje*, 16. lipnja 1976., 13.

¹²¹ „114 zaposlenih ljetovalo na moru i u toplicama“, *Međimurje*, 26. rujna 1979., 11.

godine. Poznato je da je 1977. na sjednici Centralnog radničkog savjeta odlučeno o kupovini odmarališta u Biogradu na Moru.¹²² Također, upozoreno je da bi više pažnje trebalo posvetiti evidenciji o tome koga se šalje na ljetovanje, bilo na more ili u toplice, jer se prema riječima sugovornika očito dešavala situacija u kojoj da jedni idu više puta, a drugi niti jedanput.¹²³ Odmaralište u Biogradu na Moru kupljeno je 1978. i tamo je ljevalo oko 400 radnika i članova njihovih obitelji, dok je 1979. ljevalo više od 500 radnika i članova obitelji. Prema komentarima, radnici su hranom bili zadovoljni, a pića su bila jeftina. Pričaju kako mineralni sokovi stoje 4, pivo 6, a kava 3 dinara. Zgrada odmarališta nalazila se 50 metara od mora.¹²⁴ Naknada za godišnji odmor iznosila je 90 dinara po danu, te je bila isplaćena u lipnju.¹²⁵ Jasno je da na temelju ovako oskudnih informacija nije moguće donijeti zaključak. Podatak o broju zaposlenih radnika u promatranom razdoblju je nedostupan, iz korištenih izvora poznat je tek onaj iz Izvješća o objavljenoj reviziji pretvorbe i privatizacije.¹²⁶ Prema tom dokumentu, 1975. godine, prilikom spajanja Veleprometa i Čakovečkog magazina, poduzeće Trgocentar je zapošljavalo 1.293 radnika. Uz pretpostavku da je taj broj ostao približan i sljedećih nekoliko godina, a vjerojatno nije drastično porastao s obzirom da je 1991. zaposlen 821 radnik,¹²⁷ moguće je doći do zaključka da je Trgocentar na ljetovanje slao najveći postotak radnika od svih kolektiva u Međimurju.

¹²² „Kupit će se odmaralište u Biogradu na moru“, *Međimurje*, 1. lipnja 1977., 8.

¹²³ „Izgradit će se vlastito odmaralište na Jadranu“, *Međimurje*, 23. ožujka 1977., 8.

¹²⁴ „Odmarat će se 500 radnika“, *Međimurje*, 1. kolovoza 1979., 6.

¹²⁵ „Naknada za godišnji odmor“, *Međimurje*, 11. travnja, 1979., 10.

¹²⁶ *Izvješće o obavljenoj reviziji pretvorbe i privatizacije. Trgocentar, Čakovec*, Državni ured za reviziju, Područni ured Koprivnica, Koprivnica, 2002. Dokument dostupan na mrežnoj stranici: <http://www.revizija.hr/izvjesca/2007/revizije-pretvorbe-i-privatizacije/757-trgocentar-cakovec.pdf>, 8. rujna 2016.

¹²⁷ Isto, 3.

4. Izleti

Izleti su se povezivali sa slobodnim vremenom, praznicima i vikendima. Što se prostora Međimurja i Hrvatske tiče, nakon Drugog svjetskog rata i pojavom novih čimbenika poput industrijalizacije, modernizacije i urbanizacije započeo je „pravi“ vikend. Jedinствени sindikati Hrvatske (JHS) uključili su se već u kasnim četrdesetima u promicanje izleta i izletišta. Sindikalni službenici imali su zadatak pronaći pogodna izletnička odredišta. Prednost su davali lokacijama u blizini gradova, sportskih igrališta, lijepom krajoliku te dovoljno velikoj zgradi za društvena okupljanja. Prvih poratnih godina na izlete su stizali vlakom, biciklom, pješice i kamionima. Dugoročna svrha izleta je bila odgojna, kao i pripremanje izletnika za dulje boravke i ljetni odmor.¹²⁸

Zakon o radu iz 1957. godine propisao je 48-satni radni tjedan sa šest osmosatnih radnih dana i obaveznim tjednim odmorom koji je trebao trajati najmanje 32 uzastopna sata i u pravilu uključivati nedjelju.¹²⁹ To je značilo da su radnici i subotu prijevodne morali biti na radnom mjestu, što donosi samo jedan dan vikenda koji nije bio dovoljan. Međutim, godine 1965. saveznim Zakonom o radu uveden je 42-satni radni tjedan i dulje razdoblje slobodnog vremena. Radilo se pet osmosatnih radnih dana u tjednu s dodatna dva sata u jednom od dogovorenih dana ili pak pet osmosatnih radnih dana i jednom radnom subotom u mjesecu.¹³⁰ Jasno je da su radnici s vremenom mogli isplanirati i kraće izlete za vikende, a ukoliko bi naišao praznik, to se i produljilo. Radnici su se tako posebno radovali dugom vikendu, odnosno spajanju subote, nedjelje i državnog praznika, jer ako bi državni praznik pao u nedjelju, neradni je bio prvi sljedeći radni dan što je povećavalo broj slobodnih dana. Također se udomaćilo i povezivanje neradnih dana s vikendom pa se ponekad moglo dobiti nekoliko uzastopnih neradnih dana. Sve u svemu, zahvaljujući praznicima dobivalo bi se do osam neradnih dana godišnje.¹³¹

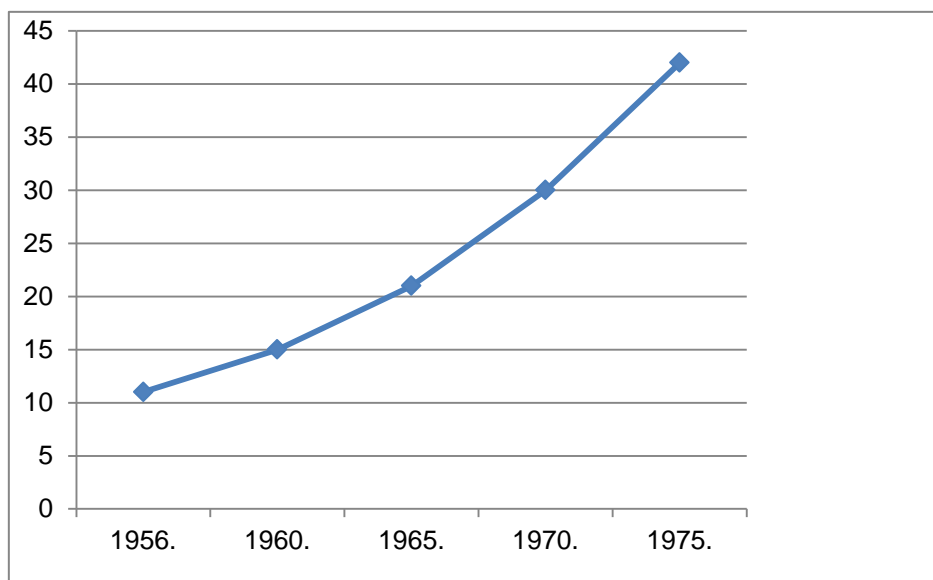
¹²⁸ Duda, Igor, „Kamo na vikend? Slobodno vrijeme sretnih potrošača, odmornih radnika i dobrih građana“, *Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu*, Hannes Grandits, Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 317-318.

¹²⁹ Isto, 319.

¹³⁰ Isto, 320.

¹³¹ Gržinić, Valentina, „Jugoslavensko trojstvo: rad, mladost i Republika. Obilježavanje socijalističkih praznika u Istri“, *Radionica za suvremenu povijest. Istraživanja diplomanata pulskog Sveučilišta 2011.-2013.*, ur. Igor Duda, Anita Buhin, Igor Stanić, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 73-74.

Članci o izletima u novinama se počinju pojavljivati sredinom 1950-ih i spominje ih se tek nekoliko. Najčešće su to lokalni izleti osnovnih i srednjih škola. Tijekom 1960-ih oni se postupno šire, a sredinom tog razdoblja pojavljuju se i radnički izleti koji svoj vrhunac doživljavaju u 1970-ima. U nastavku se nalazi graf koji prikazuje rast broja izleta, barem što se lista *Međimurje* tiče. Naravno da se nije pisalo o svakom izletu, ali jasan je trend popularizacije izleta, koji se vremenski potpuno poklapa i sa svim ostalim stvarima vezanim uz kulturu putovanja, od preduvjeta u vidu automobila i kolnika, preko zakonskih usklađenja i poticanja na turizam, pa do same promjene mentaliteta ljudi i smjene generacija.

Graf 7. Broj izleta u listu *Međimurje*

U svrhu popularizacija izleta i iskorištavanja vikenda, u blizini samih poduzeća građena su i radnička odmarališta sa sportsko rekreacijskim sadržajem, pa za odlazak na odmor nije bio potreban godišnji, već je bio dovoljan i vikend. U poduzećima s aktivnom organizacijom bilo je sve više jednodnevnih izleta namijenjenih kratkom predahu radnika, a oni su takve programe vrlo rado prihvaćali.¹³² Isti slučaj bio je i u Međimurju, pa je tako podružnica Vajde Čakovec slala svoje radnike Autotransportnim poduzećem Varaždin na izlet u Vučkovec i Štrigovu. Troškove puta je osigurala sindikalna podružnica te je vladalo prilično zanimanje za izlet.¹³³ Oko 40 radnika tvornice stočne hrane Intes bilo je na

¹³² Duda, „Kamo na vikend?“, 327.

¹³³ „Izlet u Vučkovec i Štrigovu“, *Međimurje*, 9. lipnja 1965., 8.

jednodnevnom izletu u Pomurju. Posjetili su srodnu tvornicu u Murskoj Soboti te su razgledali izletišta Radenci. Troškove izleta snosila je sindikalna organizacija.¹³⁴ Za radnike Hidroelektrane organiziran je izlet u Krapinu gdje su posjetili Hušnjakovo brdo i Arheološki muzej, u Kumrovcu Titovu rodnu kuću i Spomendom boraca i omladine te u Stubici Gupčevu lipu i spomenik. U Stubičkim Toplicama uživali su u rekreaciji i razonodi.¹³⁵

Trend u zemlji bio je odlazak u nacionalne parkove koji su nudili pješačke ture i krajolike iznimne ljepote.¹³⁶ Međimurje nije zaostajalo za tim trendom. Članovi kolektiva OOUR-a Mesne industrije Vajde proveli su jednodnevni izlet na Plitvičkim jezerima. Troškovi aranžmana iznosili su 430 dinara, s uračunatom cijenom ručka, večere, prijevoza i ulaznice u Nacionalni park Plitvička jezera. Za članove kolektiva izlet je bio besplatan, tj. sindikat je pokrio sve troškove.¹³⁷ Osnova organizacija Saveza sindikata Zrinski organizirala je izlet na Bled i Bohinj. Aranžman je ponudio Generalturist te se predviđalo razgledavanje aerodroma, posjet Vintgaru, boravak na Bledskom i Bohinjskom jezeru te uspon gondolskom žičarom na Vogel. Riječ je o izletu koji je do tada izazvao najveće zanimanje članova sindikalne organizacije. Naravno, izlet je bio besplatan.¹³⁸ Grupa od 50 radnika čakovečkog Poljoprivrednog dobra bila je na trodnevnom izletu u Sloveniji. Radnici su posjetili Bled, Vršič, Logarsku dolinu i druge prirodne ljepote. Izlet je plaćen iz sredstva sindikalne podružnice, a organizacija je bila povjerena Generalturistu.¹³⁹ Sindikalna organizacija Trgocentra također je organizirala dvodnevni izlet za svoje radnike u Sloveniju. Radnici su posjetili Kranj, Bled, Vršič i Postojnu. Sudionici su bili zadovoljni izletom koji su iskoristili i za bolje međusobno upoznavanje.¹⁴⁰ Više od 30 radnika OOUR-a Ljevaonice Čakovec s članovima obitelji proveli su dvodnevni izlet u Sloveniji. Posjetili su Bled, Bohinj i Postojnsku jamu.¹⁴¹

¹³⁴ „Izlet u M.Sobotu, G.Radgonu i Radence“, *Međimurje*, 14. kolovoza 1974., 11.

¹³⁵ „Dvodnevni izlet u Hrvatsko zagorje“, *Međimurje*, 10. srpnja 1974., 12.

¹³⁶ Duda, „Kamo na vikend?“, 335.

¹³⁷ „Jednodnevni izlet na Plitvička jezera“, *Međimurje*, 26. rujna 1979., 5.

¹³⁸ „Veliki interes za Bled i Bohinj“, *Međimurje*, 3. rujna 1975., 11.

¹³⁹ „Višednevni izlet“, *Međimurje*, 17. lipnja 1970., 7.

¹⁴⁰ „Uspio izlet u Sloveniju“, *Međimurje*, 26. listopada 1977., 8.; „Izlet u Sloveniju“, *Međimurje*, 12. listopada 1977., 8.

¹⁴¹ „Dvodnevni izlet“, *Međimurje*, 20. srpnja 1977., 10.

Popularna odredišta bili su i spomenici iz raznih povijesnih razdoblja i mjesta povezana s Drugim svjetskim ratom i Narodnooslobodilačkom borbom.¹⁴² Radnici Vajde bili su na dvodnevnom izletu do Begunje, Bleda i Bohinja. Izlet se razlikovao od većine takvih izleta. Posjetili su tvrđavu Begunje koju su tijekom Drugog svjetskog rata zauzeli Nijemci i pretvorili je u zatvor. Organizaciju izleta omogućio je Generalturist.¹⁴³ Radnici Trgo-centra išli su na trodnevni izlet nazvan „Putovima revolucije“ gdje su razgledali mnoga turistička mjesta poznata iz NOB-a u Bosni i Hercegovini te Srbiji.¹⁴⁴ Bio je i organiziran izlet na Tjentište, legendarno mjesto iz narodnooslobodilačkog rata, kako ga nazivaju novine. Posjetili su Višegrad, Titovo Užice, Kragujevac, Beograd, Sarajevo, Zenicu, Dobroj i Slavonski Brod. Cijena izleta iznosila je od 860 do 890 dinara po radniku, zaposleni u poduzeću platili su 200 dinara, dok je ostatak financirala sindikalna organizacija.¹⁴⁵

Postojali su izleti i za omladinke i omladince, tj. mlade radnike.¹⁴⁶ Mladi radnici MTČ-a posjetili Sarajevo i Jajce. Posjetili su tvornicu čarapa Ključ te razgledali izložbu „Umjetnost na tlu Jugoslavije kroz vjekove“.¹⁴⁷ Godine 1978. samo 20 mladih je prisustvovalo dvodnevnom izletu u Kranjsku Goru. Na putu za Kranj posjetili su Begunje i „Muzej talcev“ koji je za vrijeme rata bio mučilište rodoljuba i boraca protiv fašizma.¹⁴⁸ Zbog čega je bio mali odaziv može se samo pretpostaviti. Izgovor ne može biti cijena jer 200 dinara, koliko je trebalo uplatiti kao razliku, nije predstavljao značajan iznos, međutim, očito je mladima bilo sve manje stalo do „tekovina NOB-a“, a sve su ih više zanimale nove traperice i gramofonske ploče.

Popularnost izleta kod svih dobi vidimo i po rubrici „Prilog najmlađih“ gdje djeca pišu svoje doživljaje. Tako je učenica Nevenka napisala sastavak „Posjet Ptuju“, koji je posjetila sa svojom povijesnom grupom. Posjetili su gradski muzej koji opisuje kao jedan od najljepših u zemlji.¹⁴⁹ Branka iz II. Osnovne škole Čakovec piše o izletu u prirodu,¹⁵⁰ dok Ljiljana iz iste škole piše o pionirskom izletu.¹⁵¹ Učenik Ignac

¹⁴² Duda, „Kamo na vikend?“, 335.

¹⁴³ „Uspjeli izlet“, *Međimurje*, 1. lipnja 1977., 13.

¹⁴⁴ „Putovima revolucije“, *Međimurje*, 29. rujna 1976., 8.

¹⁴⁵ „Posjet Tjentištu“, *Međimurje*, 22. rujna 1976., 8.

¹⁴⁶ Vidi: Feletar, Fišer, *Čakovečka tekstilna industrija Čateks Čakovec 1874.-1974.*, 128-130.; Feletar, Fišer, *Međimurska trikotaža 1923.-1973.*, 134-137.

¹⁴⁷ „Izlet u Sarajevo i Jajce“, *Međimurje*, 20. listopada 1971., 9.

¹⁴⁸ „Svega dvadesetak mladih na izletu“, *Međimurje*, 22. ožujka 1978., 6.

¹⁴⁹ „Posjet Ptuju“, *Međimurje*, 31. listopada 1962., 4.

¹⁵⁰ „Izlet“, *Međimurje*, 22. kolovoza 1962., 4.

¹⁵¹ „Pioniri na izletu“, *Međimurje*, 15. kolovoza 1962., 4.

iz Osnovne škole Ivanovec piše o izletu fotoamaterske sekcije Nikola Tesla na Ivančicu, gdje su fotoamateri uspjeli napraviti nekoliko dobrih fotografija.¹⁵² Također se piše o ekskurziji u Varaždin gdje su učenici sedmih razreda Osnovne škole Domašinec posjetili tvrtku Varteks te zavičajni muzej.¹⁵³ Osim izleta djeca su opisivala i putovanja vlakom. Tako je u prilogu najmlađih osvanuo sastavak o putovanju vlakom na ljetovanje u Dramalj. U sastavku učenica Nađa iz I. Osnovne škole Čakovec opisuje putovanje vlakom kao svoj najveći doživljaj.¹⁵⁴

Osim najmlađih, putovali su i omladinci, pa su tako učenici škole u privredi iz Muruskog Središća godine 1956. posjetili Sisak.¹⁵⁵ Tridesetak omladinaca boravilo je na dvodnevnom izletu u Slatini Radenci u Sloveniji 1962., na izletu koji je organizirao Izvršni odbor Ferijalnog saveza općine Čakovec pod sloganom „Upoznaj svoju domovinu da bi je više volio“.¹⁵⁶ Osim omladinaca putovali su i pioniri osmogodišnje škole Murusko Središće, koji su bili na dvodnevnom izletu u Hrastniku gdje su uživali u prirodnim ljepotama te su posjetili tvornicu stakla i rudnik.¹⁵⁷ Učenici osnovnih škola organizirali su jednodnevnu ekskurziju na Kozaru koja je bila dopuna nastave povijesti iz NOB-a.¹⁵⁸ Povodom Titovih jubileja osim u Kumrovec putovalo se i na Kalnik. Tako je svoje doživljaje u sastavku opisala Zrinka, učenica sedmog razreda. Piše kako su putem posjetili Hlebine i Križevce, dok je u autobusu vladala vesela atmosfera te se čak zapjevalo. Na Kalniku su posjetili spomenik palim partizanima, uz koji su položili vijenac od crvenih karanfila.¹⁵⁹ U proslave Titovih jubileja uključili su se i učenici Građevinskog školskog centra i Specijalnog centra za odgoj i obrazovanje koji su posjetili Jasenovac i Kozaru.¹⁶⁰ Treba uzeti u obzir da su to u većini slučajeva bila jedina odvajanja učenika od mjesta rođenja i mjesta odlaska u školu, pa je sasvim sigurno uzbuđenje bilo veliko. Primjećuje se da su česta odredišta lokacije koje imaju jasan ideološki naboj, pa su ovi izleti uz zabavu i osnovnu edukaciju, imali i svrhu kreiranja poželjnih političkih stajališta.

¹⁵² „Fotoamateri na Ivančici“, *Međimurje*, 16. svibnja 1962., 4.

¹⁵³ „Ekskurzija u Varaždin“, *Međimurje*, 15. lipnja 1962., 4.

¹⁵⁴ „Prvo putovanje vlakom“, *Međimurje*, 3. listopada 1962., 6.

¹⁵⁵ „Izlet Omladinaca“, *Međimurje*, 4. srpnja 1956., 5.

¹⁵⁶ „Izlet mladih“, *Međimurje*, 28. svibnja 1969., 12.

¹⁵⁷ „Izlet pionira osmogodišnje škole“, *Međimurje*, 13. lipnja 1965., 3.

¹⁵⁸ „Izlet na legendarnu Kozaru“ *Međimurje*, 15. studenog 1972., 2.

¹⁵⁹ „Bili smo na Kalniku“, *Međimurje*, 13. srpnja 1977., 7.

¹⁶⁰ „Učenici GŠČ posjetili Jasenovac i Kozaru“, *Međimurje*, 11. svibnja 1977., 5.; „Pred Kamenim cvijetom“, *Međimurje*, 24. svibnja 1978., 7.

Izleti naravno ne mogu proći bez planinara i umirovljenika. Imamo tako jednodnevni izlet Planinarskog društva „Železna gora“ iz Čakovca u Hrvatsko zagorje,¹⁶¹ te trodnevni izlet Planinarskog društva „Javor“ iz Čakovca na Pohorje, prilikom kojeg su obišli sve planinarske domove i posjetili Maribor.¹⁶² Na izlete su kretali i oni najstariji. Udruženje umirovljenika i invalida općine Čakovec organiziralo je izlet svojih članova u Kumrovec, Krapinske Toplice i Trakošćan. Sudionici su bili veoma zadovoljni organizacijom putovanja te su uživali.¹⁶³ Osim umirovljenika Kumrovec je tada, kao i svake godine, posjetilo i tisuće mladih iz cijele zemlje. Među prisutnima bili su pioniri, omladinci, izviđači i članovi Saveza boraca iz Međimurja.¹⁶⁴

U novinama se spominju i nagradni izleti. Za jednodnevni nagradni izlet u Kumrovec trebalo je pobijediti u školskom natjecanju „tražimo najbolje razredno odjeljenje“.¹⁶⁵ U natjecanju su sudjelovale četiri čakovečke srednje škole sa 90 razrednih odjela. Gordana, učenica četvrtog razreda Ekonomsko-trgovačkog školskog centra, na natjecanju učenika hrvatskih srednjih škola, osvojila je za pisani rad na temu „Lenjin i mi“ osmodnevno putovanje u Sovjetski Savez. Put je organizirao Zavod za unapređenje stručnog obrazovanja SRH u Zagrebu.¹⁶⁶

Izlete su organizirale vodeće hrvatske agencije među kojima je i Generalturist. Sve do oko 1966. godine agencije su se većinom bavile prihvatom inozemnih turista, međutim, zbog komercijalizacije domaćeg turizma, posvećuju se i domaćinima i njihovim putovanjima.¹⁶⁷ Generalturist je 1971. nudio izlete sindikalnim podružnicama i ostalim građanima u Trst, Veneciju, Beč, na Plitvička jezera i Bled.¹⁶⁸ Agencija je za 8. ožujka 1975. organizirala jednodnevne izlete u Krapinu, Kumrovec i Stubicu.¹⁶⁹ Naravno, riječ je o Međunarodnom danu žena pa su zasigurno i mnoge tvrtke imale skraćeno radno vrijeme ili čak neradni dan ako se već ponudila prilika za zanimljivim izletom. Izleti za državne praznike također su bili popularni, pa tako agencija nudi

¹⁶¹ „Izlet planinarskog društva“, *Međimurje*, 1. svibnja 1956., 3.

¹⁶² „Trodnevni izlet na Pohorje“, *Međimurje*, 10. prosinca 1958., 4.

¹⁶³ „Izlet umirovljenika u Kumrovec“, *Međimurje*, 19. srpnja 1972., 13.

¹⁶⁴ „Mladi iz Međimurja na proslavi u Kumrovcu“, *Međimurje*, 24. svibnja 1972., 7.

¹⁶⁵ „Najboljima-jednodnevni izlet u Kumrovec“, *Međimurje*, 11. lipnja 1975., 7.

¹⁶⁶ „Putovanje u Sovjetski Savez nagrada za sastav o Lenjinu“, *Međimurje*, 26. ožujka 1975., 6.

¹⁶⁷ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 93.

¹⁶⁸ „Izleti i ekskurzije Generalturista u ovoj godini“, *Međimurje*, 31. ožujka 1971., 12

¹⁶⁹ „Žene za 8. mart na izlet u Krapinu, Kumrovec i Stubicu“, *Međimurje*, 26. veljače 1975., 13.

izlet za Dan Republike, izlete za sindikalne organizacije u Đerdap, Vršič, Kranjsku Goru, skijanje u Jugoslaviji, te doček Nove godine na Pohorju, Bledu, u Šibeniku.¹⁷⁰

Popularizacija izleta vidljivo je prisutna kod svih dobi i različitih društvenih skupina. Iako ovdje nema podataka o odazivu, nema sumnje da se daleko lakše bilo odlučiti na jednodnevne izlete nego na višednevni godišnji odmor na moru, a primjećuje se da su i za godišnji odmor u daleko većoj mjeri korištene toplice. Ne može se znati kakva je točno praksa bila s izletima velikih radničkih kolektiva, no moguće je pretpostaviti da nisu putovali na izlet u više desetaka autobusa te da su brojni besplatni izleti bili rezervirani za poslovođe. Iako su odredišta izletnika često vezana uz ideologiju jugoslavenskog socijalizma, izleti su vjerojatno bili prije svega opuštanje i prilika za nesmetano zabavu. Kod starijih vjerojatno uz koji gemišt i karte, a kod najmlađih uz igru.

¹⁷⁰ „S Generalturistom po Jugoslaviji i Evropi“, *Međimurje*, 24. listopada 1979., 17.

5. Zvuk kupališta

U Međimurju su postojala dva kupališta, ono gradsko u Čakovcu te ono poznatije Vučkovec, koje se kasnije izgradilo i kao izletišta. Povijest kupališta Vučkovec seže još u 1912. godinu kada je međimurski naftni poduzetnik Wilhelm Singer, tražeći naftu, prilikom bušenja na dubini od 460 metara, naišao na termalnu vodu. Pronađenom toplom vodom kupači se tako koriste od 1925. godine, iako se uređenju objekta prišlo tek 1931. godine. Analizom vode iz Vučkovca dokazalo se da je ona ljekovita jer u sebi sadrži natrijev klorid, jod i natrijev bikarbonat te pomaže kod liječenja reume.¹⁷¹

Godine 1953. kupalište je na upravljanje predano rudniku Mursko Središće, kako se navodi, zbog neodržavanja dotadašnjih upravljača. Previđeno je da se izgrade objekti za prenoćište.¹⁷² Četiri godine kasnije objekti su već bili izgrađeni te je preko sezone postojala redovita autobusna linija koja je prevozila građane na kupalište. Autobus je svakog dana polazio iz Čakovca u 12 sati, a nedjeljom u 7.¹⁷³ Osim za jednodnevne izlete, Vučkovec je bio zamišljen i kao odredište za duži odmor. Radnici, službenici članova sindikata i njihove obitelji mogli su provesti svoj godišnji odmor u Vučkovcu. Cijena za dnevni pansion duži od tri dana iznosila je 350 dinara po osobi. U cijenu su bili uključeni hrana, stan te kupanje. Za djecu se plaćalo pola cijene.¹⁷⁴ Dvije godine kasnije Vučkovec je nazvan jedinim izletištem u Međimurju. Tada prelazi pod upravu Kotarskih sindikata državnih službenika te postaje sve značajniji turistički objekt. Godine 1958. kupalište je posjetilo 25.000 izletnika. Za članove sindikata dnevni pansion je i dalje stajao 350 dinara. Što se novosti tiče, bazeni su bili produženi, čitav prostor je obložen betonskim pločama, sagrađeno je 40 novih kabina dok je broj ležajeva za noćenje povećan na 50. Za smještaj izletnika bili su postavljeni i kampovi.¹⁷⁵ Vučkovec dakle, s vremenom, postaje sve privlačnije odmaralište i izletišta, a trend se i dalje nastavlja. Tako 1961. u posjet dolazi osam sindikalnih podružnica iz Čakovca i Varaždina. Za boravak u Vučkovcu su se počeli interesirati i kolektivi iz drugih krajeva tadašnje Jugoslavije, kao što je Ljubljana. Kada u odmaralištu nije bilo dovoljno mjesta

¹⁷¹ „Vučkovec sve posvećeniji“, *Međimurje*, 11. kolovoza 1971., 1.; Kalšan, 241-242.

¹⁷² „Otvorenje kupališta Vučkovec“, *Međimurje*, 1. lipnja 1953., 3.

¹⁷³ „Stalna veza za Vučkovec“, *Međimurje*, 15. lipnja 1960., 2.

¹⁷⁴ „Obavještenje izletnicima u Vučkovec“, *Međimurje*, 10. srpnja 1957., 6.

¹⁷⁵ „Vučkovec jedino izletišta Međimurja“, *Međimurje*, 1. svibnja 1959., 4.

posjetioci su tražili smještaj kod seljaka u okolici. Tako se i u Vučkovcu počinje razvijati „kućna radinost“.¹⁷⁶ Godine 1965., međutim, počinju žalbe na izletišta Vučkovec. Kao pozitivni elementi navode se termalne vode i priroda, međutim, negativnih ima puno više. Smještaj ne pruža nimalo komfora, kuhinje su male, drvene barake su dotrajale. Iako je preko vikenda prepun gostiju, trenutna kuhinja ih ne može sve prehraniti jer je premala. Kao rješenje predlažu izgradnju objekta s 20 ležajeva, proširenje i modernizaciju kuhinje. Za članove sindikata, penzionere, ferijalce dnevni pansion je iznosio 800 dinara.¹⁷⁷ Jasno je dakle, da prosječnom međimurskom izletniku više nije dovoljna topla voda i malo hlada, već traži i neke dodatne udobnosti. Kupalište je moglo procvjetati prilikom zatvaranja odmarališta u Premanturi 1968. godine, kada je cjelokupni inventar prebačen u Vučkovec, kako bi upravo tamo bili zamjensko ljetno odmaralište. Međutim, Vučkovec nije bio uhodan kao ljetovalište niti dovoljno atraktivni da privuče veću pažnju.¹⁷⁸ Čini se da se ni oko brojnih primjedbi nije poduzimalo ništa, jer tri godine kasnije kupalište doživljava slabu sezonu, za koju su doduše radnici izletišta krivili vrijeme i loše stanje pristupne ceste.¹⁷⁹ Međutim, to vjerojatno nisu bili pravi razlozi. Sve je više izletnika odlazilo izvan Međimurja, neki su odlazili u Čakovec, a postojala su i kupališta na samim riječnim obalama Mure i Drave, u Varaždinu i Petišovcima, pa neobnovljene toplice više nisu bile toliko atraktivne. Sljedećih godina izletišta se otvaralo preko ljetne sezone, a zadnji put se u novinama spominje 1971. godine.¹⁸⁰

Kupalište u Čakovcu 1953. godine proslavljalo je svoju 20 godišnjicu otvaranja,¹⁸¹ i svake se godine otvaralo samo tijekom ljeta.¹⁸² O njemu su pisali i u prilogu najmlađih, pa tako učenica Jasna iz II. Osnove škole Čakovec opisuje svoj dan na kupalištu. Govori o ljubaznom osoblju, žutoj vodi koja podsjeća na limunadu i igranju nogometa.¹⁸³ Nesumnjivo veseli što je učenica u žutoj vodi prepoznala upravo limunadu. Od godine 1969. izdavale su se permanentne ulaznice za korištenje gradskog kupališta tijekom čitave ljetne sezone. Cijena za djecu i mlade iznosila je

¹⁷⁶ „Vučkovec postaje sve privlačnije izletišta“, *Međimurje*, 7. lipnja 1961., 2.; „I u Vučkovcu mnogo gostiju“, *Međimurje*, 16. kolovoza 1961., 3.

¹⁷⁷ „Gdje leži perspektiva Vučkovca i Otoka“, *Međimurje*, 25. srpnja 1965., 5.

¹⁷⁸ „Svega 16 radnika koristilo godišnji odmor u odmaralištima“, *Međimurje*, 16. kolovoza 1967., 3.; „Organizirani odmor radnika“, *Međimurje*, 14. veljače 1968., 7.

¹⁷⁹ „Slaba sezona u Vučkovcu“, *Međimurje*, 23. srpnja 1969., 2.

¹⁸⁰ „Vučkovec sve posvećeniji“, *Međimurje*, 11. kolovoza 1971., 1.

¹⁸¹ „Novo na kupalištu“, *Međimurje*, 15. srpnja 1953., 3.

¹⁸² „Čakovec ovih dana, otvoreno kupalište“, *Međimurje*, 8. lipnja 1960., 4.

¹⁸³ „Jedno poslijepodne na kupalištu“, *Međimurje*, 14. kolovoza 1963., 6.

10, za odrasle 13 dinara. Cijena jednodnevnih ulaznica bila je 2,50 dinara po osobi.¹⁸⁴ Na čakovečkom kupalištu bila je otvorena i škola plivanja koja je trajala 10 dana. Školu su pohađala djeca od 6 do 10 godina, a cijena školarine bila je 40 dinara.¹⁸⁵ Tri godine kasnije školu plivanja su organizirali članovi izvršnog odbora SIZ-a za tjelesnu kulturu. Škola je bila besplatna te su ju polazili učenici trećih razreda osnovnih škola.¹⁸⁶

Koliko god ta kupališta bila neatraktivna, ona također imaju ozbiljnu ulogu u društvenom životu Međimuraca. Iako se starije generacije nisu libile kupati u rijekama, odlazak u toplice imao je poseban čar i predstavljao je kompletan obiteljski izlet, vjerojatno začinjeno i sladoledom ili Coca-Colom.

¹⁸⁴ „Počinje kupališna sezona“, *Međimurje*, 14. svibnja 1969., 12.

¹⁸⁵ „Škola plivanja“, *Međimurje*, 23. srpnja 1975., 15.

¹⁸⁶ „400 učenika učit će plivat“, *Međimurje*, 28. lipnja 1978., 18.

6. More

Koliko god odlazak u bliska kupališta bio zabavan, ništa se ne može mjeriti s odlaskom na more. Ako se radilo o samostalnom boravku djece i mladih u odmaralištima, to su organizirala tijela vlasti i brojne organizacije poput Ferijalnog saveza, Saveza izviđača, Crvenog križa, Planinarskog saveza, Društva Naša djeca i Narodna omladina. U središtu pažnje bila su upravo djeca iz unutrašnjosti, osobito siročad i djeca iz siromašnih obitelji. Sredinom 1950-ih najčešće se odlazilo u Istru. Godine 1960. najviše odmarališta bilo u splitskom, riječkom i pulskom kotaru, čak 25.000 mjesta. Najčešće su bila smještena u objektima u koje se nije ulagalo.¹⁸⁷

6.1. Djeca

Godine 1955. omogućeno je ljetovanje djece radnika, palih boraca, žrtva fašizma i siromašne djece s područja kotara Čakovec.¹⁸⁸ Kotarski odbor društva Naša djeca Čakovec organizirao je ljetovanje za 76 djece u Velom Lošinj. Djeca nisu poslana u odmarališta zbog nedovoljnih financijskih sredstava. Radi uštede žene su kuhale na dobrovoljnoj bazi, a namirnice su kupljene u Čakovcu. Tako se uštedjelo 2.500 do 3.000 dinara po djetetu. O dojmovima na ljetovanju saznajemo iz objavljenih pisama prijateljima. Tako čakovečki pioniri koji su ljetovali u Crikvenici pišu: „Hrana nam je vrlo dobra, a more divno. Puno se kupamo, vozimo u čamcu, lovimo ribu i bavimo se drugim sportovima na našem igralištu.“¹⁸⁹ Prvo odmaralište koje se spominje je Jadranka koje se nalazilo u Selcu kraj Crikvenice. U odmaralištu je bilo 106 djece i 6 odgajatelja. Jutarnje buđenje je u 7 sati nakon čega slijedi doručak te odgojni rad. Nakon užine, pa sve do ručka, traje kupanje, dok je iza ručka popodnevni odmor rezerviran za spavanje, ležanje ili čitanje. Nakon toga dolazi popodnevno kupanje, učenje plivanja i jedrenja te večera u 19 sati. Tijekom dana djeca imaju organiziranu vožnju motornim čamcem i barkom. O kvaliteti hrane, kako navode novine, vodio je brigu liječnik, a bolničarka o zdravlju djece. Što se tiče financiranja, dio je prikupilo društvo Naša djeca raznim akcijama, dio je dao NO Gradska općina, koji je financirao djecu slabijeg socijalnog statusa, a ostala djeca išla

¹⁸⁷ Duda, *U potrazi za blagostanjem*, 134-135.

¹⁸⁸ „Ljetovanje djece radnika, palih boraca, žrtva fašizma i siromašne djece sa područja kotara Čakovec“, *Međimurje*, 1. rujna 1955., 4.

¹⁸⁹ „Pismo čakovečkih pionira sa ljetovanja“, *Međimurje*, 1. rujna 1955., 2.

su na trošak svojih roditelja i uz djelomičnu pomoć društva.¹⁹⁰ Spominje se i dobivanje lijepe boje, učenje plivanja uz pomoć koluta te pisma od kuće.¹⁹¹ Tijekom 1950-ih i 1960-ih uglavnom se ljetovalo u Selcu, Novom Vinodolskom, Premanturi kraj Pule, gdje je zavod za socijalno osiguranje imao svoje ljetovalište, zatim Preku kraj Zadra i Dramlju kraj Crikvenice¹⁹²

U Preku kraj Zadra 1957. ljetovala su djeca osmogodišnjih škola i tamo su proveli čak 21 dan. Troškovi po djetetu iznosili su 4.500 starih dinara.¹⁹³ Dramalj je bio osjetno skuplji, pa je tako ljetovanje od 18 dana stajalo 12.000 dinara. Dio troškova koji su snosili roditelji mogao je prema imovinskom stanju iznositi najviše 9.000 dinara, dok su razliku pokrivali Zavod za socijalno osiguranje, Općinski fond za zaštitu djece, Općinski odbor društva Naša djeca, a jednim djelom koristila su se i sredstva općinskog budžeta za socijalno ugroženu djecu.¹⁹⁴

Godine 1962. došlo je do prijedloga o produljenju razdoblja ljetovanja od 1. lipnja do 15. rujna, uz smanjivanje trajanja jedne smjene s 19 na 15 dana. Razlog tome je težnja da što više djece okusi čari ljetovanja.¹⁹⁵ U rubrici „Prilog najmlađih“ možemo pročitati kratke sastavke djece koji pišu o svojim doživljajima s ljetovanja. Tako Dubravka, učenica trećeg razreda, piše o provedenom danu na moru. Opisuje buđenje, kupanje, ronjenje, skakanje u vodu te učenje plivanja. Božena iz 7. razreda opisuje nevrijeme na moru, a Nada iz 5. razreda objašnjava kako je naučila plivati.¹⁹⁶ Simpatično je i čuđenje djece slanoj morskoj vodi koja se ne može piti.¹⁹⁷

Ljetovali su i učenici Specijalne osnovne škole u Čakovcu, i njihovi roditelji su za petnaesterodnevno ljetovanje u Dramlju 1970. godine morali izdvojiti iznos od 300 dinara. Sredinom sedamdesetih, puna cijena ljetovanja za 12 dana u Dramlju iznosila je 600 novih dinara, tako da su vjerojatno učenici Specijalne škole dobili

¹⁹⁰ „U odmaralištu Jadranka“, *Međimurje*, 15. srpnja 1955., 4.; „Ljetovanje na moru“, *Međimurje*, 1. srpnja 1955., 4.

¹⁹¹ „Hallo ovdje Novi Vinodol“, *Međimurje*, 18. srpnja 1956., 5.

¹⁹² „I ove godine ljetovat će djeca na moru“, *Međimurje*, 20. lipnja 1956., 3.; „Povratak s ljetovanja“, *Međimurje*, 27. srpnja 1957., 2.; „Što je s ljetovanjem djece“, *Međimurje*, 2. kolovoza 1958., 4.; „Djeca na ljetovanju“, *Međimurje*, 12. kolovoza 1959., 1.; „Ljetovanje djece na moru“, *Međimurje*, 29. lipnja 1960., 3.; „300 djece na ljetovanju“, *Međimurje*, 1. lipnja 1960., 2.; „260 mališana ljetovat će u Dramlju“, *Međimurje*, 21. lipnja 1967., 2.

¹⁹³ „Prva grupa djece otišla na more“, *Međimurje*, 3. srpnja 1957., 2

¹⁹⁴ „Prva grupa od 45 djece otputovala na more“, *Međimurje*, 20. lipnja 1962., 1.

¹⁹⁵ „Posljednja smjena vratila se iz Dramlja“, *Međimurje*, 12. rujna 1962., 3.

¹⁹⁶ „Jedan dan na moru“, *Međimurje*, 8. kolovoza 1962., 4.; „Nevrijeme na moru“, *Međimurje*, 31. srpnja 1963., 6.; „Kako sam naučila plivati“, *Međimurje*, 10. srpnja 1963., 6.

¹⁹⁷ „Idemo na more“, *Međimurje*, 21. svibnja 1961., 3.

značajan popust.¹⁹⁸ Izvještaj iz dječjeg odmarališta u Dramlju piše o druženju djece između 4 i 14 godina, različite socijalne strukture koji tih dana žive kao velika složna obitelj. Mnogima je to bio prvi susret s morem, a nakon 15 dana pojedinci su naučili i plivati. Uz kupanje i igru organizirali su se izleti, večernje šetnje te čišćenje dvorišta.¹⁹⁹ Dramalj mnogim Međimurcima sigurno ostao u lijepom sjećanju.

Uplate za ljetovanje obračunavale su se roditeljima po skali utvrđenoj prema visini prihoda po članu kućanstva prema postojećim mjesečnim приходima u 1975. godini.²⁰⁰ Cijena za 12 dana ljetovanja u Rovinju je 1977. iznosila 1.350 dinara, a u Dramlju 1.000 dinara.²⁰¹ Godine 1978. cijena se izjednačava, pa tako 12 dana ljetovanja u oba odmarališta iznosi 1.400 dinara po djetetu.²⁰²

U priloženoj tablici možemo vidjeti da se broj dana ljetovanja smanjivao. Razlog tome je, kako se i navodi u novinama, težnja za odlaskom što većeg broja djece na more. Cijenu treba uzimati s velikom rezervom jer je u promatranom razdoblju prvo prisutna inflacija, a nakon toga i pretvorba starih dinara u nove. Bitno je napomenuti da se primjenom raznih metoda pokušavalo pomoći roditeljima u nastojanju da omoguće svojoj djeci odlazak na more. O učestalosti odlazaka ovisile su financijske mogućnosti samih roditelja. Šteta što je nedostupan podatak o ukupnom broju djece na ljetovanju iz područja Međimurja jer to bi omogućilo opširniju analizu.

Godina	Dana	Cijena	Mjesto
1955.	21	8.000 starih dinara	Veli Lošinj
1957.	21	4.500 starih dinara	Preko
1962.	18	12.000 starih dinara	Dramalj
1970.	15	300 novih dinara	Dramalj
1975.	12	600 novih dinara	Dramalj
1976.	12	750-1.200 novih dinara	Dramalj, Rovinj
1977.	12	1.000-1.350 novih dinara	Rovinj, Dramalj
1978.	12	1.400 novih dinara	Rovinj, Dramalj

Tablica 3. Prikaz godine, dana, cijene i mjesta ljetovanja djece

¹⁹⁸ „Osnovci otputovali u Dramalj“, *Međimurje*, 19. lipnja 1975., 1.

¹⁹⁹ „Jedan dan na moru“, *Međimurje*, 2. kolovoza 1972., 7.

²⁰⁰ „Djeca i omladina-kada i kako na more“, *Međimurje*, 12. svibnja 1976., 7.

²⁰¹ „Djeca i omladina će i ove godine ljetovati u Dramlju i Rovinju“, *Međimurje*, 18. svibnja 1977., 4.

²⁰² „Dramalj i Rovinj spremni za prihvatiti 550 djece i mališana“, *Međimurje*, 31. svibnja 1978., 5.

6.2. Srednjoškolci i studenti

Osim osnovnoškolaca, na more su išli i srednjoškolci i maturanti. Tijekom 1950-ih se njihovo ljetovanje spominje u svega nekoliko članka. Prvo je desetodnevno putovanje maturanta Ekonomske škole po jadranskoj obali, prilikom kojeg su prošli Split, Dubrovnik te još neke krajeve.²⁰³ Tijekom 1960-ih i 1970-ih mnogo je više putovanja i izleta, pa je tako 180 učenika Ekonomske škole ljetovalo 10 dana u odmaralištu u Umagu.²⁰⁴ Godine 1971. 300 učenika je ljetovalo 10 dana u Novigradu,²⁰⁵ dok se dvije godine kasnije broj popeo na 400.²⁰⁶

Učenicima završnih razreda Škole učenika u privredi, koji izučavaju zanat u MTČ-u, podijeljena je novčana naknada za maturalno putovanje. Visina naknade ovisila je o uspjehu u školi. Za odličan uspjeh dobili su 1968. 150, za vrlo dobar 130, za dobar 100, za dovoljan 30 novih dinara.²⁰⁷ Također odabranim učenicima strukovnih zanimanja kao primjerice strojobravarima, radnički savjet poduzeća odobrio je materijalnu pomoć za maturalno putovanje.²⁰⁸ Učenici su i putem raznih akcija zarađivali novac za maturalno putovanje. Pa su tako učenici 3.A. razreda Građevinske i tehničke škole sredstva zaradili uređivanjem okoliša.²⁰⁹

Godine 1975. provedena je anketa o ljetnim praznicima učenika.²¹⁰ Dragica, učenica Ekonomske škole, ljetno je provela sa svojim roditeljima na otoku Rabu, a Stjepan, učenik Gimnazije, oputovao je u Sovjetski Savez. Anica, studentica Pedagoške akademije, ljetno je provela u Čakovcu, iako, kako navodi, u njemu tijekom ljetnih mjeseci nije bilo nikakvog kulturno-zabavnog života.

I studenti su putovali na more. Dvadeset studenata geografije na čakovečkoj Pedagoškoj akademiji oputovalo je na petodnevnu znanstvenu ekskurziju u Dalmaciju. Zadržali su se u Splitu i na otoku Šolti gdje su se upoznati s

²⁰³ „Maturanti na putovanju“, *Međimurje*, 8. listopada 1958., 2.

²⁰⁴ „180 učenika ljetovat će u Umagu“, *Međimurje*, 17. srpnja 1968., 5.

²⁰⁵ „Ekonomisti i ove godine ljetuju u Novigradu“, *Međimurje*, 30. lipnja 1971., 10.

²⁰⁶ „U Novigradu će se odmarati oko 400 osoba“, *Međimurje*, 1. kolovoza 1973., 1.

²⁰⁷ „Naknada za maturalno putovanje“, *Međimurje*, 5. lipnja 1968., 7.

²⁰⁸ „Maturanti u Zadru“, *Međimurje*, 2. lipnja 1971., 12.

²⁰⁹ „Zarađuju sredstva za maturalno putovanje“, *Međimurje*, 8. studenog 1972., 8.

²¹⁰ „Školski raspust-gdje i kako?“, *Međimurje*, 16. srpnja 1975., 7.

geografskim i povijesnim znamenitostima toga kraja.²¹¹ Studenti tjelesne kulture na Pedagoškoj akademiji bili su na logorovanju na Verudi kraj Pule.²¹² Godine 1965. logorovanje za studente tjelesne kulture se navodi kao obavezno, pa je tako 20 studenta otputovalo također na Verudu. Spavali su u šatorima, a dnevni boravak po osobi je stajao 750 dinara.²¹³

Popularizacija odlaska na more provođena je dakle kroz sve stupnjeve školovanja, od osnovne škole, preko srednje pa do fakulteta. Novine ne daju dovoljno podataka pomoću kojih bi se dobio uvid u kretanje tendencije odlaska na ljetovanje, jer su navedena putovanja uglavnom tek služila za popunjavanje rubrika.

7. Savjeti

U novinama *Međimurje*, kao vjerojatno i u ostalim tjednicima i mjesečnicima u Hrvatskoj, objavljavani su popularni savjeti za put.²¹⁴ Srpanj i kolovoz bili su mjeseci godišnjih odmora, ali i mjeseci kada se u sudskim kronikama najčešće pojavljuju vijesti o obijanju stanova i drskih krađa. Da se izbjegne provala i krađa savjetuje se kupnja sigurnosne brave za stan. Prije odlaska na put zamoli se dobar prijatelj ili susjed da povremeno pogleda stan. Postoji i mogućnost osiguranje stana i imovine u njemu.²¹⁵ Prije samog odlaska na odmor trebalo bi i pospremiti stan. Što to znači? Pospremiti zimske i vunene stvari, preporučuje se u plastične vrećice, u koje se obavezno stavlja mala papirnata vrećica s naftalinom protiv moljaca. Tapezirano pokućstvo očistiti i pošpricati s DDT preparatom u tekućini te prekriti čistim platnom. Lustere i ogledala očistiti i zamotati plastičnom folijom. Tepih i zavjese oprati i pospremiti. Prije izlaska iz stana zatvoriti dovod vode i plina, izvaditi osigurače za struju te iskopčati radijske i televizijske antene. I za kraj prošetati kroz sve prostorije u slučaju da se nešto ne zaboravi.²¹⁶ Nakon stana na red dolazi auto koji je važno prije puta prekontrolirati. Svaki dobar vozač neće krenuti na put bez ovih sitnica, koje su često neophodne na putu. Savjetuje se provjeriti kočnice, tečnost ulja u cilindrima, a

²¹¹ „Čakovečki studenti na naučnoj ekskurziji“, *Međimurje*, 21. listopada 1964., 6.

²¹² „Logorovanje studenata“, *Međimurje*, 1. srpnja 1964., 10.

²¹³ „Studenti u Verudi“, *Međimurje*, 14. srpnja 1965., 2.

²¹⁴ Vidi: časopis *Vikend*.

²¹⁵ „Godišnji odmor i sigurnost stana“, *Međimurje*, 21. srpnja 1976., 11.

²¹⁶ „Pred godišnji odmor“, *Međimurje*, 17. srpnja 1963., 6.; „Sretan put na godišnji odmor“, *Međimurje*, 2. srpnja 1975., 7.

ako motor nepravilno pali treba odmah ispitati kvar. Očistiti brisače amonijakom iz ljekarne, prekontrolirati cijeli sistem za svjetla. Posebnu pažnju posvetiti gumama. Obavezno ponijeti rezervne dijelove za auto, kutiju prve pomoći i trokut.²¹⁷

Ako se putuje vlakom ili autobusnom mora se znati neki osnovni bonton. Prije svega, starijim osobama treba omogućiti da biraju mjesto u vozilu ili kupeu, ženama i starijima pomoći u smještaju stvari, ne pušiti ako to smeta drugima. Nije poželjno stalno šetanje jer se time ometa druge. Nipošto se ne svađati sa službenim osobama te umiriti djecu ako plaču. Skidanje cipela je nedozvoljeno. Na vrijeme treba osigurati karte za put, da ne bi ostali bez nje.²¹⁸

Savjete je najčešće dijelila rubrika „Žena i dom“, koju možemo pronaći već od 1958. godine. Taj prvi članak sa savjetima tako ukratko u uvodu seže u blisku prošlost i govori da je ljetovanje na moru „novijeg datuma“, odnosno nije starije od kakvih četrdesetak godina. To su primijetili po odijevanju ljudi na fotografijama s početka stoljeća. Nakon tog perioda, objašnjavaju novine, ljudi su se počeli masovno izlagati suncu, sve do prije par godina kad su liječnici počeli tvrditi da sunce ne koristi isto svima. Dalje u prilogu daju se neki savjeti. Prije polaska na more bilo bi dobro da se u vrtu, na balkonu ili bazenu, koji dan izložimo suncu. Ljudi tamne puti mogu se sunčati bez ulja, dok oni svijetle moraju izbjegavati najjače sunce te nanositi ulje. Ako nas ipak sunce opeče, najbolje je otići u hlad te posipati puder. Što se tiče kose, ona strada od sunca, slane vode i pijeska te ju je dobro svaki dan nakon kupanja isprati u slatkoj vodi. Poželjno je jednom tjedno kosu i tjeme namazati maslinovim uljem. Na plaži naravno izbjegavati šminku, ali je poželjan ruž za usne koji mora biti svijetli te masna krema za lice. Ističe se potreba za izbjegavanjem sunčanja s tamnim naočalama jer će oko očiju inače ostati bijele mrlje. Što se tiče prehrane, treba jesti što više ribe, voća i povrća. Naravno, na kraju se savjetuje plivanje i veslanje, prilikom kojeg treba biti umjeren.²¹⁹ Već 1962. preporučuje se svaki dan ostati malo dulje na sunce te se mazati specijalnim preparatom za zaštitu od sunca, najbolji su oni u tekućem stanju.²²⁰ Vidljivo je dakle da su se trendovi oko zdravlja postupno mijenjali.

²¹⁷ „Vozači prekontrolirajte svoja vozila“, *Međimurje*, 2. srpnja 1975., 7.

²¹⁸ „Ako putujete vlakom“, *Međimurje*, 2. srpnja 1975., 7.

²¹⁹ „Savjeti za ljetovanje na moru“, *Međimurje*, 6. kolovoza 1958., 5.; „Savjet za one koji idu na more“, *Međimurje*, 15. srpnja 1959., 6.

²²⁰ „Sunce i sunčanje“, *Međimurje*, 25. srpnja 1962., 4.

Rasprava o sunčanju tu nije stala. Godine 1964. sunčanje se navodi kao zdravlje, ali i bolest. Koristi od sunčanja ovise o mnogo faktora: kada, gdje i kako se sunča, starost, zdravlje, put i spol. Žene u prosjeku 20 posto bolje podnose sunce od muškaraca. Sunca se moraju čuvati srčani i plućni bolesnici. Uz kreme i ulja, preporučuje se nošenje šešira ili marame. Sunčane opekotine ne smiju se mazati kremama već samo posuti puderom. Kao staro ljekovito domaće sredstvo za opekline navodi se kriška limuna.²²¹ Deset godina kasnije novine pišu da prilikom polaska na godišnji odmor u priručnoj ljekarni obavezno treba imati burov oblog. Jedna vrećica se otopi u pola litre vode. Burova voda steže i suši tkiva, burovi oblozi ublažavaju bolove te sprječavaju razvoj bakterija.²²²

Piše se o simptomima i prevenciji sunčanice i toplinskog udara. Simptomi sunčanice su: jaka glavobolja, otežano disanje, vrtoglavica i nesvjestica. Oboljeli se odmah mora prenijeti u hlad i položiti na leđa. Upozorava se čitatelje i na toplinski udar, koji nastaje kad se čovjek toplo obučen kreće po velikoj vrućini i vlažnom zraku. U početku se javlja zamor, zatim slabost i žeđ, jako crveno lica, otežano disanje i nesvjestica.²²³

Postavlja se naravno i pitanje što obući na ljetovanje. Osim dobro skrojene haljine i kostima koji su bili prošlogodišnji hit, u ljeto 1974. godine dolaze novosti. Moda su bile suknja-hlače u kombinaciji s kaputićem, a za hladnije dane kaput od teže lanene tkanine u svijetloj boji te lanene haljine. Kao večernje boje navode se plava i bijela. Za večernje ljetne zgode mogu se nositi bijele haljine te košulje od teže svile. Na plažu osim kupaćeg kostima treba imati kraći ili duži haljetak ili pak bluzu od frotira te široke vrpce za kosu u istoj boji kupaćeg kostima.²²⁴ Daju se savjeti za idealni kupaći kostim. Ako je osoba niska ili ima trbuh mora odabrati jednodijelni kupaći kostim. Za široke bokove, uska ramena i slabe grudi preporučuje se dvodijelni kupaći kostim. Kao novost navodi se kupaći kostim koji se veže oko vrata, ali se ne preporučuje ženama s jakim grudima. Ako je osoba malo jača, neka uzme jednodijelni kupaći kostim tamnijih boja, a ako je niska, ne smije nositi naglašene uzorke i vodoravne pruge.²²⁵

²²¹ „Sunčanje je zdravlje, ali i bolest“, *Međimurje*, 15. srpnja 1964., 8.

²²² „Sretan put na godišnji odmor“, *Međimurje*, 2. srpnja 1975., 7.

²²³ „Sretan put na godišnji odmor“, *Međimurje*, 2. srpnja 1975., 7.

²²⁴ „Što će se nositi ovoga ljeta“, *Međimurje*, 17. lipnja 1974., 5.

²²⁵ „Znate li odabrati kupaći kostim“, *Međimurje*, 26. srpnja 1967., 6.

Tijekom godišnjeg odmora potrebna je i rekreacija. Za fizičke aktivnosti trebalo se pripremiti prije početka odmora, pa se tako preporučuje gimnastika, duge šetnje ili umjerena sportska aktivnost, tijekom cijele godine. Za vrijeme odmora preporučuje se šetanje, plivanje, planinarenje, jedrenje i veslanje. Mijenja se i način prehrane. Obroci su lakši, bogatiji ribom, voćem i povrćem te pečenim mesom. Preporučuju se hladna i osvježavajuća pića. Govori se tako o hladnom čaju, kavi, punču, jabučnom napitku, šampanj napitku, bijelom vinu sa sodom, vinu od jabuke, voćnom napitku, frapeu od kaka, bijeloj kavi te frapeu s jajem.²²⁶ Kad se stigne na mjesto odmora, potrebno je nekoliko dana za aklimatizaciju te upoznavanje okoline.²²⁷

Velika je vjerojatnost da se na odmoru steknu nova poznanstva, pa su i u tu svrhu pisani savjeti, no obično se upozorava na varljive i nesigurne karaktere. Varljive jer se većina ljudi za vrijeme odmora ne pokazuje onakvima kakvi su ustvari. Prijateljstva s ljetovanja kratkog su vijeka, ali to ovisi i o nekim okolnostima. Neki od savjeta koji se preporučuju su: ljubazno pozdravljanje, uljudno odgovaranje na pozive drugih hotelskih gostiju, posuđivanje časopisa. Nikako se ne preporučuje pričati slučajnim prolaznicima obiteljsku situaciju ili nepristojne šale.²²⁸

Postoji i puno savjeta za djecu. Za djecu na ljetovanju važno je da se druže sa svojim vršnjacima te da sklapaju nova prijateljstva. Naglašava se da to posebno vrijedi za razmaženu djecu, djecu predškolske dobi i učenike nižih razreda osnovne škole. U odmaralištima se ljetovanje provodi organizirano i programirano u psihofizičkom i društvenom pogledu pod rukovodstvom i nadzorom odgovornih stručnjaka pedagoga, psihologa i odgajatelja. Također i režim života i kulturno-zabavni život usklađen je prema uzrastu i spolu djeteta. U odmaralištu će dijete steći korisne radne i socijalne navike. Također, prije odlaska u odmaralište treba ga pripremiti za rastanak. Kod oproštaja s djetetom nisu poželjne suze već riječi ohrabrenja.²²⁹ Što se tiče sunčanja, savjetuju da se koža djeca postupno izlaže suncu te korištenje krema i ulja. Preporučuje se hladovina. Kad je riječ o ulasku u more, plašljivo dijete treba pripremiti. Može se kupiti plastično korito te ga napuniti morskom vodom koja se zagrije na suncu, pa onda postupno treba navikavati dijete

²²⁶ „Hladan piće za toplo ljeto“, *Međimurje*, 15. srpnja 1959., 6.; „Za vruće dane“, *Međimurje*, 31. srpnja 1963., 6.

²²⁷ „Godišnji odmor i rekreacija“, *Međimurje*, 9. srpnja 1969., 8.

²²⁸ „Poznanstva na godišnjem odmoru“, *Međimurje*, 10. lipnja 1964., 8.

²²⁹ „Dijete i ljetovanje“, 10. srpnja 1974., 6.

da se privikne na morsku vodu. Preporučuju se pješčane plaže da se dijete može u plićaku igrati. Za igru trebaju se nabaviti gumene ili plastične igračke za more.²³⁰

²³⁰ „Roditelji i djeca na ljetovanju“ 18. kolovoza 1971., 6.

8. Preko granice

Tijekom 1950-ih i u prvoj polovici 1960-ih putovanja u inozemstvo bila su još prilično ograničavana, te su se stoga uglavnom svodila na obiteljske posjete i organiziranje izleta. Sredinom 1960-ih Jugoslavija se otvorila prema Zapadu, a putovnice su postale dostupne većini građana. Ukinute su i vize za susjedne zemlje. Od 1962. godine jugoslavenskim je građanima bilo dopušteno legalno kupovati stranu valutu i posjedovati devizne bankovne račune. Kako se životni standard poboljšavao, jugoslavenski su građani masovno počeli putovati u inozemstvo.²³¹

U svibnju 1966. godine Ljubljansko autotransportno poduzeće Ljubljana transport u kooperaciji s mađarskim Mavautom otvara prvu redovitu autobusnu liniju za Mađarsku koja vozi do Redicsa, a staje i u nekoliko mjesta u Međimurju.²³² Godinu dana kasnije Autotransportno poduzeće iz Varaždina uvodi svoju prvu međunarodnu autobusnu liniju na relaciji Varaždin – Héviz, sa stajanjem u Čakovcu. Cijena karte je iznosila 17,40 novih dinara.²³³ Osim linije za Mađarsku uvedene su linije u Trst i Graz.²³⁴ Godine 1973. otvara se nova linija Autotransportnog poduzeća za München i Trst. Linija za München je polazila svakog petka te je iznosila 310 novih dinara. Linija za Trst polazila je iz Čakovca svakog četvrtka i petka. Cijena je iznosila 100 dinara po osobi.²³⁵ U Mađarsku se putovalo i u šoping, gdje su građani Međimurja najčešće kupovali prehrambene proizvode, dječje odjevne predmete, kuhinjski pribor i benzin.²³⁶ Mađarska je u prvoj polovici 1970-ih bila na petom mjestu najpopularnijih odredišta za kupce iz Jugoslavije.²³⁷

Preko granice se očito putovalo svugdje i putovali su različiti tipovi ljudi. Liječnik iz Čakovca bio je tako na 21-dnevnom boravku u Egiptu. U članku iznosi svoje pozitivne doživljaje s putovanja.²³⁸ Čakovčanka dr. Ljubica, riješivši nagradno pitanje u „Izboru“, osvojila je vrijednu nagradu, sedmodnevno putovanje u grad Puerto de la Crus na otoku Tenerife. Za nagradno putovanje trebalo je od prvih slova

²³¹ Mikula, Maja, „Magistrala žudnje. Prekoračeni šoping u bivšoj Jugoslaviji (od 1960-ih do 1980-ih)“, *Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu*, Hannes Grandits, Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 228-229.

²³² „Nove autobusne linije za Mađarsku“, *Međimurje*, 11. svibnja 1966., 8.

²³³ „Nova autobusna linija“, *Međimurje*, 17. svibnja 1967., 3.

²³⁴ „Nove autobusne linije za Trst i Graz“, *Međimurje*, 30. prosinca 1970., 5.

²³⁵ „Autobusom u Trst“, *Međimurje*, 3. listopada 1973., 5.

²³⁶ „Jugoslaveni manje putuju u Mađarsku“ 3. listopada 1979., 13.

²³⁷ Mikula, 230.

²³⁸ „Egipat nekad i danas“, *Međimurje*, 27. srpnja 1975., 3.

različitih stranih pojmova sastaviti jednu poznatu misao. Ljubica je smislila: „Mizantropija je produženo samoubojstvo“.²³⁹ Još jedna poznata ličnost je Ivan Križnik iz Kuršanca, koji je zahvaljujući limenoj glazbi varaždinskih željezničara proputovao SR Njemačkom, Italijom, Francuskom, Švicarskom, Austrijom i Mađarskom. Njegov zvuk trube upamtili su prijatelji glazbe diljem Jugoslavije, gostovao je i na televiziji te se njegova glazba slušala u emisijama radio-stanica.²⁴⁰

Maturanti Ekonomske škole bili su 1960. u Italiji, posjetili su Veneciju i Firencu.²⁴¹ Učenici trećih razreda gimnazije bili su 1965. na sedmodnevnom maturalnom putovanju po Austriji. Posjetili su najpoznatija mjesta poput Graza, Beča, Linza, Salzburga i Klagenfurta, te su se upoznali s prirodnim, kulturnim i povijesnim znamenitostima Austrije. Troškovi putovanja su iznosili 30.000 dinara po osobi.²⁴² U organizaciji čakovečke poslovnice Generalturista učenici trećeg razreda koji su se osposobljavali za buduće turističke radnike boravili su uoči prvomajskih praznika na dvodnevnoj stručnoj ekskurziji u Austriji. Upoznali su se s najvažnijim kulturno - povijesnim i turističkim objektima u Beču i Bečkom Novom Mjestu te na taj način stekli korisna praktična iskustva za rad u turizmu.²⁴³

U čakovečkoj poslovnici Generalturista, godine 1968., govori se o sve češćim putovanjima Međimuraca u inozemstvo. Od 33 izleta devet ih je organizirano u inozemstvo. Najviše u Italiju, Mađarsku i Austriju, a povremeno i u Čehoslovačku i Trst.²⁴⁴ Šest godina kasnije agencija u ponudu uvodi i avionske karte za prekomorske zemlje. Moglo se putovati u Australiju, Kanadu i SAD.²⁴⁵ Generalturist je uveo i programe putovanja za 1977./1978. pod geslima: „Upoznajte svijet“, „U susret suncu“, „Jesen-zima 77/79“, „Nova godina“, „Skijanje – Jugoslavija, Italija, Austrija, Švicarska“.²⁴⁶

Osim srednjoškolaca i studenta, i radnici su putovali u inozemstvo. Pa su tako 1966. na trodnevni izlet u Italiju putovali radnici Građevinskog kombinata Međimurje. Tijekom izleta posjetili su Veneciju, Trst i druge gradove. Troškove izleta snosila je sindikalna podružnica kolektiva koja je i organizirala izlet.²⁴⁷ U Italiju su putovali i

²³⁹ „Nagradno putovanje“, *Međimurje*, 4. lipnja 1975., 10.

²⁴⁰ „Poznate ličnosti našega kraja-privatno“, *Međimurje*, 13. prosinca 1972., 13.

²⁴¹ „Maturanti u Italiji“, *Međimurje*, 28. rujna 1960., 2.

²⁴² „Maturalno putovanje u Austriju“, *Međimurje*, 9. lipnja 1965., 8.

²⁴³ „Budući turistički radnici na stručnoj ekskurziji u Austriji“, *Međimurje*, 12. svibnja 1971., 7.

²⁴⁴ „Kuda Međimurski putuju kao turisti“, *Međimurje*, 18. prosinca 1968., 5.

²⁴⁵ „Avionske karte i za prekomorske zemlje“, *Međimurje*, 25. rujna 1974., 7.

²⁴⁶ „Generalturist“, *Međimurje*, 23. studenog 1977., 5.

²⁴⁷ „Izlet u Italiju“, *Međimurje*, 21. rujna 1966., 8.

radnici Čateksa, MTČ-a i Novinsko-izdavačkog i štamparskog poduzeća.²⁴⁸ „Ugodan“ izlet u Mađarsku doživjeli su 1966. rudari iz Međimurskih ugljenokopa iz Murskog Središća. Sindikalna podružnica ovog kolektiva je organizirala za svoje članove zajednički dvodnevni izlet u Mađarsku. Kako u Autotransportnom poduzeću Varaždin nije bilo slobodnih autobusa, podružnica je vozilo naručila u Autotransportnom poduzeću Čakovec. Budući da je autobus imao samo 25 sjedala, poduzeće se obavezalo da u njih stavi još 6 pomoćnih sjedala. No kad je autobus došao da pokupi putnike, pomoćnih sjedala nije bilo. Rješenje su našli stavivši u autobus nekoliko običnih drvenih stolica. Osim toga felga na jednom kotaču autobusa je bila napuknuta, te se nekoliko putnika tijekom cijele vožnje neugodno osjećalo. Nadalje, kada je u Budimpešti trebalo prenoćiti, prenoćišta zapravo nije bilo te su radnici preko Turističkog biroa našli i sami platili noćenje. Vozač nije vodio dovoljnu brigu o gorivu, pa je tako na povratku, na otvorenoj cesti, autobus naglo stao jer u rezervoaru nije bilo benzina.²⁴⁹ „Divlji“ izlet doživjeli su i radnici MTČ-a. Naime, radnicima je 1969. bio organiziran izlet u Budimpeštu, ali umjesto da organizaciju izleta prepuste Generalturistu, sindikalni odbor MTČ-a sam se prihvatio posla. Nije bilo osiguran stručni vodič ni noćenje te su uslijedile neugodnosti na granici zbog pojedinca koji su htjeli izbjeći plaćanje carine.²⁵⁰

Radnici Čateksa i članovi njihovih obitelji bili su na trodnevnom izletu u Austriji, Čehoslovačkoj i Mađarskoj. Inače privlačan i jeftin izlet u kolektivu nije pobudio naročito zanimanje.²⁵¹ Prisustvovali su i dvodnevnom izletu u Trstu prilikom kojeg su razgledali luku i kulturno - povijesne spomenike te naravno kupovali raznu robu.²⁵² Za ovaj izlet je vladao veliki interes, te sve prijave nisu mogle biti uzete u obzir.²⁵³ Osim izleta u inozemstvo se putovalo i na natjecanja. Pa su tako vatrogasci Čateksa sudjelovali na Otvorenom međunarodno natjecanju vatrogasaca u Austriji. Sindikalna organizacija im je pomogla s materijalnim prilogom od 500 dinara za put.²⁵⁴ Tvorničko vatrogasno društvo je osnovano 1946. godine radi potrebe za organiziranom zaštitom od požara u tvornici. Sa stručnim osposobljavanjem vatrogasaca se počelo 1953., a 1955. godine bilježi svoj prvi uspješan nastup na vatrogasnom prvenstvu

²⁴⁸ „Izlet u Italiju“, *Međimurje*, 26. listopada 1966., 8.; „Izlet u Italiju“ 23. rujna 1970., 7.

²⁴⁹ „Ugodan izlet“, *Međimurje*, 12. listopada 1966., 8.

²⁵⁰ „Divlji izlet“, *Međimurje*, 8. listopada 1969., 7.

²⁵¹ „Ide se na izlet“, *Međimurje*, 3. srpnja 1968., 10.

²⁵² Vidi: Mikula, 228-240.

²⁵³ „Izlet u Trst“, *Međimurje*, 29. listopada 1969., 10.

²⁵⁴ „Vatrogasci Čateksa u Austriji“, *Međimurje*, 3. srpnja 1974., 11.

općine Čakovec. U kasnijem razdoblju, a osobito od 1966. do 1974. godine, članovi vatrogasnog društva Čateks redaju sve veće uspjehe, kako u Međimurju, tako i izvan njega.²⁵⁵

Italiju je posjetilo 36 radnika Čakovečkog mlina sa svojom obiteljima. Sindikalna podružnica je 1969. za ovaj izlet potrošila 4.000 novih dinara.²⁵⁶ Članovi sindikalne organizacije Trgocentra putovali su u Budimpeštu na jednodnevni izlet. Cijena aranžmana 1978. je iznosila 480 dinara, od čega je polovicu financirala sindikalna organizacija.²⁵⁷ Grupa od 12 radnika Hidroelektrane, članovi Foto-kluba poduzeća bili su na jednodnevnom izletu oko Balatona u Mađarskoj. Posjetili su Keszthely, Siofok, Tihanyi i Nagykanizsu.²⁵⁸ U Italiju se putovalo i poslovno. Pa su tako stručnjaci iz MTC-a tamo obavili niz korisnih razgovora s proizvođačima tekstilnih strojeva.²⁵⁹ Poslovno se putovalo u Poljsku, SR Njemačku, Austriju, DR Njemačku i Englesku.²⁶⁰ Više stručnih radnika kolektiva MTC-a bilo je na službenim putovanjima u inozemstvu. Posjećivali su i međunarodne sajmove u Parizu, Leipzigu i Düsseldorfu. Cilj putovanja bio je upoznati se s najsuvremenijim dostignućima u čaraparskoj industriji, budući da se MTC nalazio u fazi pripreme rekonstrukcije čaraparije.²⁶¹ Službena putovanja se nastavljaju i u 1977. godini kada se putovalo u Italiju, Zapadnu Njemačku i Mađarsku.²⁶² Stručnjaci iz Čateksa prisustvovali su izložbama u Milanu i Parizu.²⁶³ Kao što se vidi iz priloženog, različiti motivi su odnosili ljude preko granice, od šopinga preko edukacije pa do zabave.

²⁵⁵ Feletar, Fišer, *Čakovečka tekstilna industrija Čateks Čakovec 1874.-1974.*, 132.

²⁵⁶ „Izlet u Italiju“, *Međimurje*, 18. lipnja 1969., 9.

²⁵⁷ „Izlet u Budimpeštu“, *Međimurje*, 27. rujna 1978., 11.

²⁵⁸ „Izlet na Balaton“, *Međimurje*, 14. lipnja 1978., 11.

²⁵⁹ „Koristan put u Italiju“, *Međimurje*, 26. svibnja 1971., 13.

²⁶⁰ „Korisna putovanja u inozemstvo“, *Međimurje*, 15. studenog 1972., 9; „Službeno u Englesku“, *Međimurje*, 23. travnja 1975., 10.

²⁶¹ „O službenim putovanjima pozitivno“, *Međimurje*, 25. rujna 1974., 9; „Posjete sajmovu u inozemstvu“, *Međimurje*, 11. rujna 1974., 1.

²⁶² „Raport sa službenih putovanja u inozemstvo“, *Međimurje*, 18. svibnja 1977., 9.

²⁶³ „16 naših stručnjaka na svjetskoj izložbi tekstilnih strojeva u Milanu“, *Međimurje*, 24. rujna 1975., 15.

Zaključak

Kao što je u radu prikazano, Međimurje je pratilo trendove koji su se događali u čitavoj zemlji. Postupno, počevši s pedesetima, modernizirale su se prometnice, uvodile nove autobusne linije i stvorili prvi preduvjeti za razvoj kulture putovanja. Ono što je u čitavoj priči još važnije, stvaralo se novo društvo, koje je svoj temelj postavljalo na radništvu, a samim time i radničkim pravima. Nakon što je „pobijeđena buržoazija“, radnik je taj koji je morao postati nositelj napretka, a kako bi to postao, morao se između ostalog i kulturno razvijati. Jasno su vidljivi pokušaji kroz čitavo to razdoblje da se raznim povlasticama motivira radnika na putovanje, međutim, financijske mogućnosti, a i sam mentalitet ljudi naviklih na vlastiti dom nije omogućavao lako ispunjenje tih ciljeva. Ipak, šezdesetih, a posebno sedamdesetih godina, s povećanjem standarda, ali i promjenom svijesti, polako dolazi do situacije u kojoj ipak solidan broj radnika odlazi na putovanja. U nekim poduzećima to je oko 20 posto, dok su neka krajem sedamdesetih bilježila i odlazak od preko 40 posto radnika na ljetovanje. Zanimljivo je da se stariji uglavnom odlučuju na kraće izlete u toplice, dok mlađe generacije preferiraju more. Sedamdesetih godina, kada već solidni postoci uživaju na ljetovanju, stasale su već prve generacije ljudi školovanih u Jugoslaviji. Dakle, ona djeca koja putuju na izlete i kupanja pedesetih, tada su odrasli ljudi i neki od njih su zaposleni u radnim kolektivima i sasvim je razumljivo da će se oni lakše odlučiti na dalja putovanja i duže boravke van doma nego njihovi roditelji, koji su čitav život bili strogo vezani uz dom. Ono što se u analizi može razaznati je da su ljetovanja u dobroj mjeri bila povlastica povlaštenijih radnika, međutim, za detaljniju analizu tog problema nema dovoljno podataka.

Na putovanjima su, kako kraćima tako i dužima, uživale i mlađe generacije. Kraća putovanja su obično imale neku edukacijsku svrhu i služila su kulturnom uzdizanju, dok su duža putovanja obično služila odmoru i zabavi u kampu. Međutim, i izleti i ljetovanja imali su jednu ideološku svrhu, pri čemu ne mislim na posjet Kumrovcu, već sam odgoju budućih putnika – turista. Da je taj odgoj davao rezultate, vidi se upravo na gore opisanom primjeru s radnicima. Tako se i roditeljima nude razni popusti i djeca često ljetuju u pola cijene. Treba svakako uzeti u obzir da je velika većina ljudi iz Međimurja upravo u to vrijeme prvi puta ugledala more. Za daljnja bi istraživanja trebalo otkriti točan broj djece koja su odlazila na putovanja.

Stariji su rado odlazili u toplice, međutim, odlazili su i na velik broj jednodnevnih izleta. Koja god grupacija, kojim god povodom, vrlo je lako organizirala jednodnevni izlet i dobila neki kolektivni popust. Svrha izleta prije svega su bili zabava i opuštanje, međutim, kad jednom putovanje uđe u naviku, daleko se lakše odlučiti i na prava ljetovanja na moru. Kod izleta se također može posumnjati da su rukovodstva raznih poduzeća sebe često nagradila besplatnim kraćim putovanjima, na što je ponekad bilo i otvorenog prigovora.

Razvijana su kupališta i u Međimurju, ali ne previše uspješno. Iako je Vučkovec neko vrijeme bilježio sjajne rezultate, koje prije svega može zahvaliti predivnom okolišu i prirodnom izvoru, s godinama su zahtjevi kupača porasli. Kako novih ulaganja nije bilo, tako su i kupači prestali dolaziti. Čakovec, kao jedino veće središte u Međimurju, svoje je kupače uvijek imao, posebno za male kapacitete svojih bazena. I samo nezadovoljstvo kupalištem u Vučkovcu govori o postupnom podizanju standarda. Dok su jedine alternative Mura i Drava, betonska rupa ispunjena toplom vodom bila je sasvim u redu. Međutim, kako međimurski putnici polako počinju odlaziti u malo udaljenije toplice ili čak na more, tako nedovoljno uređen prostor više nije bio nešto na što bi potrošili svoj vikend.

Mentalitet međimurskih putnika možda najbolje prikazuje poglavlje sa savjetima za put. Sama banalnost prvih savjeta za putovanja jasno ukazuje na to da ljudi nisu uopće navikli napuštati kuću na duže vrijeme. Kako vrijeme prolazi, tako su i savjeti sve specifičniji i sve detaljniji, čime se jasno može primijetiti da ljudi imaju i sve više iskustva s putovanjima i napuštanjem doma, a i sve ih više zanimaju neke stvari o kojima prije nije bilo ni spomena, poput primjerice mode. To vodi do novog poglavlja i priče o prekograničnim putovanjima.

Nije socijalistički odgoj, bilo da govorimo o učenicima ili radnicima, jedini koji je zaslužan za razvoj turista na području Jugoslavije. Zaslužni su i utjecaji sa Zapada. Jugoslavija je, doduše filtrirano, čitave šezdesete i sedamdesete puštala u svoje društvo utjecaj zapadne kulture, bilo da govorimo o glazbi, modi ili stilu života, pa je tako razumljivo da i kupače sve više počinje zanimati koji je kroj kupaćih kostima u modi ili koji je kaputić najprikladnije nositi ljetnih večeri. Jasno je vidljivo da je upravo i otvaranjem granica, dopuštanjem prekograničnog šopinga i organiziranjem prekograničnih izleta, polako, ali sigurno i opadalo zanimanje izletnika za obilaženjem

spomenika NOB-a. Kroz mješavinu socijalističkog odgoja i zapadnih utjecaja kreiralo se društvo u kojem radnici polako počinju uživati svoja prava, odlaziti na izlete i more te postaju turisti, ali istovremeno odlaze na izlete u druge zemlje, prate zapadnu modu i sam šoping često pretpostavljaju vrijednostima socijalizma. Na samu kulturu putovanja u Međimurju glavni su utjecaj dakle imali, s jedne strane razvoj socijalističkog čovjeka, a s druge razvoj potrošačkog društva.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

Statistički godišnjak FNRJ, 1959., 1961., Savezni savez za statistiku, Beograd.

Statistički godišnjak SFRJ, 1965., Savezni savez za statistiku, Beograd.

Statistički godišnjak SR Hrvatske, 1971., 1973., 1975., 1977., 1979., Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb.

Međimurje, Čakovec, 1953.-1979.

Izvešće o obavljenoj reviziji pretvorbe i privatizacije. Trgocentar, Čakovec, Državni ured za reviziju, Područni ured Koprivnica, Koprivnica, 2002. (<http://www.revizija.hr/izvjesca/2007/revizije-pretvorbe-i-privatizacije/757-trgocentar-cakovec.pdf>, 8. rujna 2016.)

Literatura

1. Črep, Josip, *Čakovečki mlinovi 1893.-2008.*, Čakovečki mlinovi Zrinski d.d., Čakovec, 2008.
2. Dukić, Ljubica, *Čakovec*, Čakovec, 1996.
3. Duda, Igor, „I vlakom na vikend. Prilog socijalnoj i kulturnoj povijesti slobodnog vremena u Hrvatskoj krajem 1960-ih“, *Časopis za suvremenu povijest*, 34, 3, 2002., 659-678.
4. Duda, Igor, „Kamo na vikend? Slobodno vrijeme sretnih potrošača, odmornih radnika i dobrih građana“, *Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu*, Hannes Grandits, Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 313-342.
5. Duda, Igor, „Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socijalnog turizma u jugoslavenskom socijalizmu“, *Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu*, Hannes Grandits, Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 55-87.
6. Duda, Igor, *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačko društvo u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2010.
7. Duda, Igor, *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*, Srednja Europa, Zagreb, 2005.

8. Feletar, Dragutin, Fišer, Ernest, *Čakovečka tekstilna industrija Čateks Čakovec 1874.-1974.*, Čateks-Čakovečka tekstilna industrija Čakovec, Čakovec, 1974.
9. Feletar, Dragutin, Fišer, Ernest, *Međimurska trikotaža 1923.-1973.*, Međimurska trikotaža, Čakovec, 1973.
10. Feletar, Dragutin, „Iz povijesti mesne industrije u Čakovcu, s posebnim osvrtom na Vajdu (1912.-1964.)“, *Podravina Volumen 11*, broj 22, Koprivnica, 2012., 127-151.
11. Feletar, Dragutin, *Vajda 100 godina. 1912.-2012. Prinos povijesti prehrambene industrije u Međimurju*, Mesna industrija Vajda d.d., Čakovec, 2012.
12. Goldstein, Ivo, *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet*, Novi liber, Zagreb, 1966.
13. Gržinić, Valentina, „Jugoslavensko trojstvo: rad, mladost i Republika. Obilježavanje socijalističkih praznika u Istri“, *Radionica za suvremenu povijest. Istraživanja diplomata pulskog Sveučilišta 2011.-2013.*, ur. Igor Duda, Anita Buhin, Igor Stanić, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 71-87.
14. Haramina, Mijo, *Velike godišnjice – naši praznici*, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
15. Jahn, Julijana, „Međimurje u suvremenom dobu“, *Pregled povijesti Međimurja*, Borka Bunjac, Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2003., 123-169.
16. Kalšan, Vladimir, *Građansko društvo u Međimurju*, Čakovec, 2000.
17. Kalšan, Vladimir, *Međimurska povijest*, Čakovec, 2006.
18. Kalšan, Vladimir, „O gospodarskoj povijesti Čakovca“, *Muzejski vjesnik: glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske*, br. 18/19., 1996., 58-62.
19. *Međimurska trikotaža Čakovec: 1923.-1983.*, Međimurska trikotaža Čakovec, Čakovec, 1983.
20. Mikula, Maja, „Magistrala žudnje. Prekoračeni šoping u bivšoj Jugoslaviji (od 1960-ih do 1980-ih)“, *Sunčana strana Jugoslavije: povijest turizma u socijalizmu.*, Hannes Grandits, Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 225-249.
21. Vuk, Marija, Slunjski, Robert. *Demografske promjene u Međimurju 1857.-2001.*, Insula, Čakovec, 2004.

SAŽETAK

Tema rada je kultura putovanja u Međimurju u razdoblju od pedesetih do sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća. Temelj istraživanja je tjednik *Međimurje* u razdoblju od 1953. do 1979. godine. Prikazan je razvoj kulture putovanja u Međimurju, kao i provođenje slobodnog vremena i godišnjih odmora. Govori se o organiziranju odmora radnika u četiri poznate međimurske tvrtke (Čateks, MTČ, Čakovečki mlinovi, Vajda i Trgocentar). Naglasak je na putovanjima samih građana, koji su ujedno bili i radnici, djeca, srednjoškolci i umirovljenici, na popularna izletnička odredišta u Jugoslaviji i inozemstvu. Na samom kraju rada nalaze se savjeti za put koje je danas vrlo zanimljivo čitati.

Ključne riječi: kultura putovanja, turizam, godišnji odmor, Međimurje, socijalizam

ABSTRACT

Travel Culture in Međimurje from 1950s to 1970s

The subject of the thesis is travel culture in Međimurje from the 1950s to 1970s. The basis of the research is the weekly newspaper *Međimurje* from 1953 to 1979. The thesis presents the development of travel culture and the ways of spending free time and holidays in Međimurje. The thesis deals with organization of holidays for workers from five well-known firms (Čateks, MTČ, Čakovečki mlinovi, Vajda and Trgočentar). The emphasis is on travels of citizens, workers, kids, students and pensioners to famous tourist resorts in Yugoslavia and abroad. At the very end of thesis there are advices for traveling which are, today, very interesting to read.

Keywords: travel culture, tourism, holidays with pay, Međimurje, socialism